

K^L
A^C

Cultuur+Educatie

Kunstbeoefening in de vrije tijd

53

jaargang 18 | 2019

Cultuur+Educatie

Tijdschrift over onderzoek naar leren, lesgeven
en overdracht in kunst en cultuur

Inhoud

- 4 **Redactioneel**
- 6 **Try this at home. Individuele en sociale aspecten van amateurkunstbeoefening**
Andries van den Broek
- 20 **Kunstbeoefening in groepsverband**
Arno Neele en Zoë Zernitz
- 38 **Blaasmuziek: verleden, heden, toekomst. Een verkenning**
Thije Adams
- 48 **Diversiteit van muziekbeoefening in Delfshaven**
Aušra Listavičiūtė
- 57 **Informele kunstgroepen: Alphen revisited**
Pepijn van Houwelingen

Redactioneel

Dit themanummer gaat over kunstbeoefening in de vrije tijd, en dan vooral over vormen die mensen samen met anderen beoefenen. De bijdragen zijn het resultaat van een gezamenlijke inspanning van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA). Daarmee kan dit nummer gezien worden als een bescheiden opvolger van de omvangrijke publicatie *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* uit 2010 van Kunstfactor en Cultuurnetwerk Nederland (de rechtsvoorgangers van het LKCA) en het SCP. Op basis van bestaande surveyonderzoeken en enkele verdiepende verkenningen schetsen de artikelen in dit nummer een beeld van kunstbeoefening in groepsverband.

Andries van den Broek geeft een overzicht van de individuele en sociale baten van amateurkunstbeoefening op basis van cijfers uit de Monitor Amateurkunst (LKCA) en het Vrijetijdsonderzoek (SCP/CBS). Hij komt tot enkele ontvullende observaties.

Arno Neele en Zoë Zernitz gaan op basis van cijfers uit dezelfde onderzoeken, aangevuld met gegevens uit de VerenigingsMonitor van het LKCA, dieper in op kunstbeoefening in groepsverband. Dan gaat het om verenigingen of informele groepen. Zij beschrijven hoe deze groepen functioneren, wie zich er om welke reden bij aansluiten en welke functie ze hebben voor hun leden. De volgende drie bijdragen gaan de diepte in. Thijs Adams verkent de wereld van de blaasmuziek. Harmonieën en fanfares vervulden decennialang een samenbindende rol in de gemeenschap, maar op basis van gesprekken met Limburgse blaasorkesten laat Adams zien dat hun muzikale en sociale setting verandert.

Naast het verenigingsleven kent de kunstbeoefening een groot aantal andere verschijningsvormen. Aušra Listavičiūtė beschrijft de vele formele en informele verbanden waarin mensen in het Rotterdamse stadsdeel Delfshaven hun muzikale hobby vormgeven. Zij geeft in haar bijdrage een bloemlezing van wat zij allemaal aantrof.

Het laatste artikel richt het vizier op informele kunstgroepen in Alphen aan den Rijn. Nadat het SCP in 2009 zulke groepen in deze gemeente had onderzocht, ging Pepijn van Houwelingen terug om te kijken hoe het de groepen van toen is vergaan en nieuwe groepen die na 2009 zijn ontstaan, op te sporen.

Arno Neele
hoofdredacteur *Cultuur+Educatie*

Try this at home

Individuele en sociale aspecten van amateurkunstbeoefening

Andries van den Broek

Amateurkunst brengt mensen samen. We zeggen het zo graag, maar klopt het ook? Andries van den Broek geeft in dit artikel een overzicht van de individuele en sociale baten van amateurkunstbeoefening in Nederland, op basis van cijfers uit de Monitor Amateurkunst (LKCA) en het Vrijetijdsonderzoek (SCP/CBS). Hij komt tot ontvullende observaties.

Opmaat

Je kunt op verschillende manieren naar amateurkunstbeoefening kijken. Op individueel niveau is het een vorm van vrijetijdsbesteding waar mensen blijkbaar genoeg aan ontnemen. Ze besteden er immers uit eigen wil een deel van hun vrije tijd en geld aan om een kunstdiscipline te beoefenen of zich daarin te bekwaliden. Het geldt als een van de activiteiten die een 'flow' (Csikszentmihalyi, 1997) of geluksgevoel (Layard, 2005) teweeg kunnen brengen of, minder positief geformuleerd, gevoelens van leegte en verveling (Scitovsky, 1976) en van eenzaamheid (Van Campen, Vonk, & Van Tilburg, 2018) kunnen helpen voorkomen. Soms kent men er ook een activerende of zelfs therapeutische werking aan toe (Van Campen, Rosenboom, Van Grinsven, & Smits, 2017).

Een tweede kijk op amateurkunstbeoefening, op sociaal niveau, is dat het mensen bijeen kan brengen. Gezamenlijke kunstbeoefening zou hun sociale contacten bestendigen of vergroten. Daarop is op af te dingen dat wie met anderen toneel speelt, op dat moment niet met anderen kan sporten of in de kroeg zitten, dus er kan ook sprake zijn van substitutie. De literatuur over sociale cohesie onderscheidt contacten, tussen gelijkgestemden (*bonding*) en tussen mensen met verschillende levenspaden en sociale achtergronden (*bridging*) (Putnam, 2000), oftewel cohesie binnen en tussen sociale groepen.

Het in dit artikel beschreven overzicht van amateurkunstbeoefening in Nederland is mede geïnspireerd door deze twee perspectieven. Startpunt is de observatie dat die individuele of sociale baten zich slechts voor kunnen doen bij mensen die amateurkunst beoefenen. Wie dat om welke reden dan ook niet doet, vanwege gebrek aan middelen of een voorkeur voor andere activiteiten, kan er ook de vruchten niet van plukken. Deelname is dus een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor een bijdrage van amateurkunstbeoefening aan de individuele en collectieve kwaliteit van leven. Waarbij bovendien nog geldt dat ook andere activiteiten dezelfde functie kunnen vervullen.

Ik geef een schets van de deelname aan amateurkunst, met doorkijkjes naar de eventuele individuele en sociale effecten ervan, gebaseerd op cijfers uit de Monitor Amateurkunst (LKCA, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst) en het Vrijetijdsonderzoek (SCP, Sociaal en Cultureel Planbureau/CBS, Centraal Bureau voor de Statistiek).¹ Al kent het bieden van dergelijke doorkijkjes op basis van de hier gebruikte gegevens uit bevolkingsonderzoek zijn grenzen. Het gaat hier vooral om de mate waarin aan de noodzakelijke voorwaarden is voldaan. Individuele baten van amateurkunstbeoefening kunnen slechts ten deel vallen aan wie als 'amator' (liefhebber) een kunstdiscipline beoefent. Sociale baten kunnen slechts daar ontstaan waar mensen dat samen met anderen doen en *bridging* slechts wanneer dat mensen zijn uit andere sociale groepen dan waartoe iemand zelf behoort.

¹ In de voetnoten sta ik kort stil bij de interpretatie van de verschillen in uitkomsten van beide cijferreeksen.

Hoeveel mensen doen aan amateurkunst?

Popsterren zijn ook maar mensen die muziek maken. Stop met luisteren en naar posters kijken, ga zelf muziek maken. ‘Tear down the stars, take up your guitars and try this at home.’ Met deze boodschap breekt punk- en folkzanger Frank Turner in een van zijn liedjes een lans voor amateurkunstbeoefening. Het succes van zijn oproep is niet onderzocht, maar in ons land is die oproep eigenlijk ook niet nodig, want velen beoefenen in hun vrije tijd incidenteel of frequent amateurkunst. Het gaat dan niet alleen om muziek maken, ook toneelspelen, dansen, tekenen, schilderen, creatief schrijven en vormen van *spoken word*.

Mensen hebben gemiddeld zo’n 44 uur per week vrije tijd. Een flink deel van die vrije uren gaat op aan oudere en nieuwere media (Waterloo, Wennekers, & Wiegman, 2019). Een ander deel ervan besteden mensen aan interesses of hobby’s. Een klein deel, gemiddeld minder dan een uur per week, kent een culturele invulling. Naast het bezoeken van voorstellingen en tentoonstellingen kan dat ook amateurkunstbeoefening zijn. Gemiddeld ruimen mensen voor dat laatste een klein half uur per week in (Feijten, Van den Broek, De Haan, Pullens, & Wennekers, 2018), een gemiddelde waarin ook de nul uren meewegen van degenen die dat in een doorsnee week niet doen.

Dat laat onverlet dat veel mensen in hun vrije tijd wel eens, of vaker, een kunstvorm beoefenen. Volgens SCP/CBS-cijfers behoort steeds ruim de helft van de bevolking van 6 jaar en ouder tot de rangen der amateurkunstbeoefenaars (Van den Broek & Gieles, 2018), volgens LKCA-cijfers ligt die deelname rond de 40% (Neele, Zernitz, & IJdens, 2018), maar betreft het nog altijd miljoenen mensen. Beide peilingen geven in de gemeten periode² lichte schommelingen rond constante niveaus te zien.³

Deze cijfers zijn inclusief degenen die in de voorafgaande twaalf maanden slechts één of een enkele keer aan kunstbeoefening gedaan hadden. Niet iedere beoefenaar is daar even intensief mee in de weer. Het lijkt niet gewaagd te veronderstellen dat amateurkunstbeoefening vooral bij de frequente beoefenaars individuele en sociale baten teweeg kan brengen.

Om die meer structurele of frequente beoefening in beeld te krijgen heeft het SCP becijferd welk deel van de bevolking in de voorbije maanden twaalf keer of meer aan kunstbeoefening deed. Dit kan een optelling van de beoefening van meer kunstvormen zijn, zoals vijf keer muziek maken, vijf keer tekenen en vijf keer een verhaal schrijven. Het grootste deel (72%) van de amateurkunstbeoefenaars is er frequent mee in de weer, voor 28% is het een incidentele bezigheid. Het LKCA-onderzoek vraagt niet naar het aantal keren kunstbeoefening, maar benut algemene termen zoals ‘af en toe’ en ‘vaak’. In april 2017 rapporteerde 84% van de beoefenaars een frequentere beoefening dan ‘af en toe’.⁴ Volgens beide bronnen leggen de meeste amateurkunstbeoefenaars dus een zekere intensiteit in hun beoefening aan de dag en daarmee voldoet de grote meerderheid aan de noodzakelijke voorwaarde om de baten te smaken.⁵

Toch is hier een relativering op zijn plaats. Uit analyses van data die een veel breder spectrum van activiteiten omvatten dan amateurkunstbeoefening alleen, blijkt dat er geen effect waarneembaar was van het beoefenen van amateurkunst op geluk (Van den Broek, 2007; Feijten et al., 2018), op tevredenheid met het leven of op tegengaan van eenzaamheid (Feijten et al., 2018). Dit betekent niet dat amateurkunstbeoefening op die vlakken niets zou betekenen, wel dat mensen er blijkbaar ook langs andere weg in slagen invulling aan hun leven te geven. Dit suggereert dat amateurkunstbeoefening in dit opzicht inwisselbaar is voor andere activiteiten en dat niet zozeer de specifieke activiteit of passie ter zake doet, maar dat voetballers of duivenmelkers aan hun passie een gelijke mate van genoegen en sociaal contact ontleen.⁶

- 2 In beide onderzoeken wordt naar beoefening in de voorbije twaalf maanden gevraagd. Het SCP meet in de periode november-februari en noemt die meting naar het jaar waarin het veldwerk begon. Het LKCA meet in april en noemt de meting naar het moment van peiling. Maar in de praktijk betreft de SCP 2016 meting dus voor een groot deel dezelfde periode als de LKCA 2017 meting.
- 3 Mogelijk is de SCP-formulering ‘culturele hobby’s’ bij de introductie van kunstbeoefening in de enquête uitnodigender dan de LKCA-formulering ‘kunstzinnige of creatieve activiteiten’. Ook zijn in het SCP-onderzoek de antwoordcategorieën directer, zoals ‘Verhalen, gedichten of weblogs geschreven’, terwijl in het LKCA-onderzoek pas na het aanklikken van ‘creatief schrijven’ een concretere omschrijving verschijnt. Mogelijk verhoogt de vermelding in de LKCA-vraagstelling dat het ook gaat om ‘les nemen, een cursus volgen of een workshop doen’ onbedoeld de drempel om zichzelf als een beoefenaar te zien.

- 4 Dat incidentele beoefening onder beoefenaars in de LKCA-cijfers lager ligt, is in lijn met de gedachte dat iets in de LKCA-vragenlijst de drempel voor incidentele beoefenaars kan verhogen om zich beoefenaar te noemen (zie vorige voetnoot). Als het aandeel frequente beoefenaars in het LKCA-onderzoek het SCP-percentages van 72% zou bedragen, zou het totaal aandeel beoefenaars binnen de bevolking niet op 40% maar op 47% uitkomen. Dit maakt het verschil tussen beide tellingen weliswaar een stuk kleiner (van 40% versus 57% naar 47% versus 57%), maar poetst het niet weg. Overigens berust deze rekenoefening op ongelijksoortige vaststellingen van het begrip incidentele beoefenaar, wat tot voorzichtigheid noopt.
- 5 Overigens zouden die baten zelfs aan incidentele beoefenaars kunnen toevallen, bijvoorbeeld aan iemand die eens per jaar een intensieve weekendworkshop beeldhouwen volgt.
- 6 Daarnaast kan een selectie-effect een samenhang in de weg staan. Wie met enigerlei activiteit een leemte in het leven voor weet te zijn, creëert daarmee niet zozeer een hoge kwaliteit van leven, maar voorkomt een lage. Men bereikt geen extra dosis kwaliteit, maar realiseert het gangbare niveau.

Wie doen aan amateurkunst?

In een klassiek sociologisch essay uit 1899 wees Veblen erop dat amateurkunstbeoefening van oudsher bij uitstek een middel was waarmee mensen uit de maatschappelijke bovenlaag uiting gaven aan hun eigen voortreffelijkheid. Ze toonden ermee dat ze het geld hadden, bijvoorbeeld, een kostbaar instrument te bezitten en ook nog eens de tijd er vele uren aan te besteden om dat te (leren) spelen. Daarmee is amateurkunstbeoefening een vorm van wat hij 'opzichtige consumptie' (*conspicuous consumption*) noemde. De beschikking over zoveel geld en tijd was immers maar weinigen gegeven. Het spreekt voor zich dat daarmee de individuele genoegens ervan slechts aan weinigen ten deel vielen, terwijl het sociale aspect primair bestond uit *bonding* binnen de hogere klassen en dat er van *bridging* met andere sociale groepen helemaal geen sprake was, integendeel, het onderscheid werd er juist mee benadrukt.⁷

Veblen leek ervan uit te gaan dat mensen uit lagere sociale klassen geen kunstvormen beoefenden. In hoeverre dat een correcte dan wel een elitaire aanname was, is niet meer empirisch te achterhalen, maar valt zeker in het geval van zingen en *spoken word* wel te betwijfelen.

Is amateurkunstbeoefening nog steeds slechts aan bepaalde sociale groepen voorbehouden of heeft deze vorm van vrijetijdsbesteding in brede lagen van de bevolking ingang gevonden? We zagen al dat een groot deel van de bevolking aan amateurkunstbeoefening doet. Het is dus op voorhand niet langer de elitaire bezigheid die Veblen beschreef, veeleer een gezonken cultuurgoed (net als het eerder genoemde voetbal en duiven melken) dat binnen het bereik van velen ligt.

Toch is amateurkunstbeoefening nog steeds ongelijk over de verschillende lagen van de bevolking verdeeld: sommige bevolkingsgroepen zijn actiever dan andere, blijkt unaniem uit de cijfers. Vooral naar leeftijd en opleiding bestaan er flinke verschillen (zie tabel 1).

Tabel 1. Spreiding van amateurkunstbeoefening over de Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder (geïndexeerde cijfers, in beide peilingen is het gemiddelde voor de hele bevolking op 100 gesteld)

	SCP/CBS	LKCA
Totale bevolking 6 jaar en ouder	100	100
Geslacht		
man	92	80
vrouw	108	123
Leeftijd	166	168
6-11 jaar	132	123
12-19 jaar	116	100
20-34 jaar	85	90
35-49 jaar	85	93
50-64 jaar	76	88
≥ 65 jaar		
Opleiding (≥ 20 jaar)	62	68
lagere opleiding	92	85
middelbare opleiding	109	129
hogere opleiding		
Stedelijkheid	104	103
stedelijk	95	95
niet-stedelijk		
Etniciteit	99	99
westerse komaf	106	108
andere komaf		

Bronnen: SCP/CBS (VTO) en LKCA (MAK)

Onze verouderende samenleving kent een steeds groter aandeel ouderen. Als de lagere graad van amateurkunstbeoefening onder ouderen aan het klimmen der jaren ligt, betekent dit een steeds groter aandeel van de bevolking dat minder dan gemiddeld aan amateurkunstbeoefening doet, en dus minder deelgenoot is van de mogelijke individuele en sociale baten ervan. Dat zou spijtig zijn, omdat juist die groep kampt met vereenzaming en gebrek aan zingeving (Van Campen, te verschijnen).

Verschillen in levenskansen hangen samen met het genoten onderwijs en blijktbaar ook de kans om deelgenoot te zijn van het genoeg dat amateurkunstbeoefening kan bieden. De lagere deelname onder laagopgeleiden verkleint bovendien de kans dat mensen met uiteenlopende levenslopen elkaar dankzij deze hobby treffen.

⁷ Net als Bourdieu (1984) leek Veblen (1899/1979) ook te impliceren dat men van cultuur niet alleen of zozeer genoot, maar het ook of vooral als distinctiemiddel inzette.

De sociale kant: samen of alleen?

Bowling alone is de pakkende titel van de studie waarmee Putnam (2000) de aandacht vestigde op het belang van gezamenlijke activiteiten met mensen uit eigen kring en van daarbuiten. De titel duidt op een voorheen sociale activiteit die solistisch werd. De suggestie is dat mensen steeds minder gezamenlijke activiteiten ondernemen. De vraag hier is in hoeverre amateurkunstbeoefening een sociale activiteit is en sociale contacten door alle lagen van de bevolking genereert. Welk beeld voert er de boventoon, dat van repetities van en uitvoeringen door amateurmuziekensembles en amateurtoneelgezelschappen, al dan niet met mensen uit verschillende sociale lagen, of dat van schrijvers en tekenaars die juist in afzondering hun discipline beoefenen?

Eventuele hoge verwachtingen van de mogelijke sociale baten van amateurkunstbeoefening botsen direct op de wellicht ontzuisterende constatering dat die beoefening in de praktijk veelal een solistische activiteit is. Het LKCA peilde hoe vaak mensen hun (voornaamste) kunstdiscipline samen met anderen beoefenen (zie tabel 2). Voor 61% is het uitsluitend (31%) of overwegend (30%) een activiteit die men alleen onderneemt. Dit geldt vooral voor beeldende kunst, mediakunst en creatief schrijven. Ongeveer een derde van de amateurkunstbeoefenaars doet dat meestal (10%) of altijd (22%) met anderen. Dit geldt vooral voor theater en dans. Muziek neemt een tussenpositie in, waarbij de balans net iets meer naar solistische dan naar sociale beoefening doorslaat.

Tabel 2. Amateurkunstbeoefening alleen of samen met anderen, totaal en naar kunstdiscipline, Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder, 2017 (in procenten van beoefenaars) (Neele et al., 2018)

	Alleen	Meestal alleen, soms met anderen	Even vaak alleen als met anderen	Soms alleen, meestal met anderen	Nooit alleen, altijd met anderen
Amateurkunstbeoefening	31	30	7	10	22
Muziek	23	28	10	14	25
Beeldende kunst	39	36	5	8	11
Mediakunst	44	41	7	4	4
Creatief schrijven	68	28	3	1	1
Theater	5	7	5	14	67
Dans	7	7	9	14	63

Ook de plek waar mensen hun kunstdiscipline beoefenen geeft een indicatie van de overwegend solistische aard van het beestje (zie tabel 3). Bijna driekwart van de amateurkunstbeoefenaars (73%) geeft in de LKCA-peiling aan dat in of bij de eigen woning te doen, 43% noemt een ruimte elders (soms noemt men beide, vandaar dat de som meer dan 100% bedraagt). Dans en theater zijn disciplines die mensen vaker buiten de deur beoefenen. Bij muziek slaat de balans al wat door naar thuis, maar ook veel elders. De vier andere disciplines beoefenen mensen voornamelijk thuis.

Tabel 3. Soort ruimte waar men gebruik van maakt, naar activiteit (hoofdsort, in procenten) (Neele et al., 2018)

	Beeldende activiteiten	Muziek	Dans	Theater	Creatief schrijven	Media	Alle beoefenaars
Eigen woonruimte	73	59	20	13	86	72	61
Aparte ruimte bij eigen woning	16	10	7	4	12	16	12
Ruimte ergens anders	27	51	86	85	15	30	43

Dat amateurkunstbeoefening vooral thuis plaatsvindt, verkleint de kans op sociale contacten langs die weg. En als men thuis al mensen ontvangt voor gezamenlijke beoefening, iets wat we niet weten, is het niet onwaarschijnlijk dat men die eerder uit eigen kringen rekruteert dan uit andere sociale groepen, hetgeen de kans op *bridging* nog weer verder verkleint.

Een deel van de amateurkunstbeoefening vindt plaats in vastere of lossere vormen van georganiseerd verband. Daarbij gaat het allerm minst uitsluitend om het van oudsher bekende verenigingsverband. Volgens SCP/CBS-cijfers was in 2014 12% van de beoefenaars lid van een vereniging en rekende 11% zich tot een informele groep (Van den Broek & Gieles, 2018; Van den Broek, 2010). Ook in LKCA-gegevens uit 2017 hielden verenigingen en informele groepen elkaar nagenoeg in evenwicht (zie Neele & Zernitz, elders in dit nummer).

Zelfs als mensen uit diverse bevolkingscategorieën in gelijke mate georganiseerd hun amateurkunst beoefenen, hoeven ze elkaar nog niet te treffen. Het zou zeer wel kunnen dat bijvoorbeeld toneelliefhebbers uit de ene sociale kring zich vooral aangetrokken voelen tot volkstheater, maar mensen uit een andere kring vooral tot klassiek toneel. In dat geval zijn er wel sociale contacten, maar is er sprake van louter *bonding* en geen *bridging*. Onze gegevens geven daarover geen uitsluitsel.

Overigens, zelfs als er binnen amateurkunstbeoefening volop sprake zou zijn van overbruggende sociale contacten, is daarmee niet aangetoond dat die er zonder die kunstbeoefening niet geweest zouden zijn. Wellicht hadden andere liefhebberijen dan diezelfde functie vervuld. Wel ware dan aangetoond dat amateurkunstbeoefening een van de vormen van maatschappelijke participatie is die overbruggende sociale contacten met zich meebrengt.

De sociale kant: privé of publiek?

De sociale kant van amateurkunstbeoefening bestaat uit meer dan gezamenlijke beoefening alleen. Een kunstzinnige hobby kan gespreksstof zijn met derden, aanleiding tot digitale sociale contacten of leiden tot presentatie van creaties aan een fysiek of digitaal publiek. Dit geldt ook voor degenen die hun kunstdiscipline solistisch beoefenen.

Volgens SCP/CBS-cijfers praat het overgrote deel van de beoefenaars (84%) met anderen over hun kunstzinnige hobby en gebruikt bijna de helft (46%) daarbij het internet (Van den Broek & Gieles, 2018). Amateurkunstbeoefening mag dan vaak een solistische bezigheid zijn, het is ook gespreksstof.

Voor veel amateurkunstbeoefenaars is het genoeg van hun kunstzinnige hobby gelegen in de beoefening zelf. Afgezien wellicht van de ogen en oren van partners of vrienden hebben ze daar niet de aandacht of het applaus van een breder publiek voor nodig. Toch treden sommigen wel naar buiten met de vruchten van hun beoefening.

Sommige disciplines zijn daar inherent meer dan andere op gericht. Zo vraagt toneelspelen naast repetities welhaast om een uitvoering. Bij muziek is dat minder direct het geval, waarbij optredens wel waarschijnlijk zijn voor wie in een koor zingt of in een ensemble of bandje speelt. Bij beeldende kunst en creatief schrijven is het een individuele keus om wel of niet naar buiten te treden. Naast klassieke presentatievormen als optreden, exposeren en publiceren bestaat er inmiddels een grote digitale wereld waarin mensen hun kunstzinnige uitingen met een breder publiek kunnen delen.

Volgens SCP/CBS-cijfers had in 2014 een kwart (27%) van de beoefenaars opgetreden, geëxposeerd of gepubliceerd en had een derde (33%) iets op internet geplaatst. Uit de LKCA-cijfers spreekt grosso modo hetzelfde beeld: een derde van de beoefenaars had de uitingen van de kunstzinnige hobby in de reële en of de virtuele wereld (sociale media of virtuele podia) gepresenteerd. Uitingen 'in real life' hadden vaak de vorm van optredens in onder meer zaaltjes en horeca.

Gesprekken over de kunstzinnige hobby impliceren per definitie sociale contacten. Of dat nieuwe contacten zijn die men dankzij die beoefening heeft opgedaan dan wel of het een leuk gespreksonderwerp is binnen al bestaande sociale contacten is niet te zeggen. Evenmin is ons bekend of en in hoeverre dergelijke gesprekken het contact in eigen kring versterken dan wel of ze scheidingslijnen tussen sociale groepen overbruggen. Dat geldt ook voor digitale contacten. Daarbij geldt wel dat in de digitale wereld mensen met een gedeelde interesse met elkaar in contact kunnen komen, in specifieke community's of via sociale media, die zonder internet nooit van elkaars bestaan geweten zouden hebben. Dat roept weer allerlei vervolgvragen op, die we hier helaas ook niet kunnen beantwoorden, zoals de duurzaamheid van die digitale contacten, of ze tot echte ontmoetingen leiden en of ze al dan niet een brug vormen tussen mensen uit verschillende lagen van de bevolking.

Naar buiten treden in het echte leven brengt per definitie sociale contacten met zich mee, of het nu gaat om het eenmalig aandragen van enkele schilderijen of andere artefacten voor een expositie of om betrokkenheid bij een reeks voorstellingen. Ook hier is onbekend is of dit leidt tot nieuwe sociale contacten en of die uit de eigen sociale kring of ook van daarbuiten afkomstig zijn.

Slotakkoord

Amateurkunstbeoefening kent vele gezichten. De variatie is enorm: van geoefend en veeluldig schilderen tot zo nu en dan eens piano of gitaar spelen; en van teruggetrokken op zolderkamer tot uitbundig aanwezig op podia of internet. De gemeenschappelijke noemer is dat het een kunstzinnige hobby in de vrije tijd betreft, met af en toe wellicht een bescheiden vergoeding, maar niet iemands broodwinning. Mensen kunnen er veel of weinig tijd in steken, wel of geen les (gevolgd) hebben en louter solistisch of (ook) met anderen, in tal van organisatievormen, mee in de weer zijn.

Zelf amateurmuzikant hoef ik allerm minst overtuigd te worden van het genoeg dat amateurkunstbeoefening kan verschaffen en van de diversiteit aan sociale contacten die het met zich mee kan brengen. In mijn zesmansband varieert de leeftijd van 20 tot en met 60 jaar en het opleidingsniveau van geen startkwalificatie tot universitair. Ook 'on the road' is de sociale interactie gevarieerd en omspannt die vele levenslopen. Wel dient gezegd dat de band uit louter witte mannen bestaat.⁸

⁸ Zie over mijn bandje: www.bunchofbastards.nl

Als onderzoeker heb ik evenwel een andere pet op, namelijk die van de scepticus die de generaliseerbaarheid en algehele geldigheid van claims en hypothesen kritisch tegen het licht houdt, en als het even kan empirisch toetst. Met die pet op geven bovenstaande resultaten en overwegingen toch vooral aanleiding tot relativering van de bijdrage van amateurkunstbeoefening aan de individuele en de collectieve kwaliteit van leven.

Zoals eerder vermeld blijkt uit SCP-onderzoek dat amateurkunstbeoefening, te midden van vele andere activiteiten die mensen al dan niet ondernemen, niet samengaat met een hoger gevoel van geluk of tevredenheid noch met een lager gevoel van eenzaamheid. Deze constatering doet niet per se afbreuk aan de gedachte – en ervaring van veel mensen – dat amateurkunstbeoefening tot individueel genoeg en tot sociaal contact leidt, maar duidt er wel op dat niet-beoefenaars blijkbaar aan andere activiteiten in gelijke mate genoeg en contacten ontnemen.

Amateurkunstbeoefening heeft alleen een sociaal gezicht wanneer mensen het niet louter voor zich houden. Voor mensen die in hun eentje thuis in de weer zijn en er nooit mee of over naar buiten treden, levert het geen sociale contacten op. Het is in dit licht een ontvullende observatie dat amateurkunstbeoefening voor velen nauwelijks die sociale dimensie heeft. Slechts een deel van de beoefenaars werkt daarin samen met anderen of treedt ermee naar buiten. Dat verkleint de kans dat die beoefening sociale contacten met zich mee zou brengen, inclusief de kans dat het daarbij om overbruggende sociale contacten zou gaan.

Andries van den Broek is als onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau betrokken bij onderzoek naar maatschappelijke participatie, waaronder cultuurparticipatie.

E a.van.den.broek@scp.nl

Literatuur

Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London/New York: Routledge.

Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow. The psychology of engagement with everyday life*. New York: Basic Books.

Feijten, P., Van den Broek, A., De Haan, J., Pulles, I., & Wennekers, A. (2018). Maatschappelijke participatie en ervaren kwaliteit van leven. In A. Roeters (Red.), *Alle ballen in de lucht. Tijdsbesteding in Nederland en de samenhang met kwaliteit van leven* (pp. 141-161). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Layard, R. (2005). *Happiness. Lessons From a New Science*. New York: Penguin Press.

Neele, A., Zernitz, Z., & IJdens, T. (2018). *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd. Monitor Amateurkunst 2017. Monitorrapport*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.

Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Touchstone.

Scitovsky, T. (1976). *The joyless economy. An inquiry into human satisfaction and consumer dissatisfaction*. New York: Oxford University Press.

Van Campen, C. (te verschijnen). *Gelukkig oud worden in een veranderende samenleving. Een andere kijk op kwaliteit van leven*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van Campen, C., Rosenboom, W., Van Grinsven, S., & Smits, C. (Red.) (2017). *Kunst en positieve gezondheid. Een overzichtsstudie van culturele interventies met mensen die langdurig zorg en ondersteuning ontvangen*. Zwolle: Hogeschool Windesheim.

Van Campen, C., Vonk, F., & Van Tilburg, T. (2018). *Kwetsbaar en eenzaam? Risico's en bescherming in de ouder wordende bevolking*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Broek, A. (2007). Meer mens met Vitamine C? Over de relatie tussen cultuur en geluk. In P. Schnabel (Red.), *Veel geluk in 2007. SCP-nieuwjaarsuitgave 2007* (pp. 94-98). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Broek, A. (2010). *FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Broek, A., & Gieles, Y. (2018). *Het culturele leven. 10 culturele domeinen gezien vanuit 14 kernthema's*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Veblen, T. (1899/1979). *The theory of the leisure class. An economic study of institutions*. New York: Penguin Books.

Waterloo, S., Wennekers, A., & Wiegman, P. (2019). *Media:Tijd 2018*. Amsterdam/Den Haag: NOM/NLO/SKO/PMA/SCP.

Beknopte methodologische bijlage

Wie amateurkunstbeoefening met cijfers in kaart wil brengen staat voor enkele keuzes. Hoe kom je daarachter? Aan wie vraag je dat? Aan wie vraag je wat? In welke context? In hoeveel detail? En in welke bewoordingen?

Om te weten hoeveel mensen aan amateurkunst doen zou het in principe volstaan om alle beoefenaars te turven. Klaar. Maar dat is praktisch niet haalbaar. Hoe te weten wie een beoefenaar is en wie niet? Omdat veel beoefenaars nergens bij zijn aangesloten of alleen bij een verder nergens geregistreerd informeel verband, is langs institutionele of organisatorische kant geen complete lijst beschikbaar, of zelfs maar denkbaar, waarin alle beoefenaars zijn meegeteld.

Om een gedegen schatting van het aantal beoefenaars te kunnen maken is het niet nodig om van alle Nederlanders te weten of ze aan amateurkunst doen. Dan volstaat een goede steekproef van voldoende grootte, zoals LKCA en SCP/CBS doen. LKCA gebruikt een steekproef uit het panel van KANTAR (voorheen TNS NIPO). SCP geeft de voorkeur aan een verse steekproef uit de bevolking, omdat dit de beste garantie is dat iedereen een gelijke kans heeft aan de tand gevoeld te worden ('gelijke insluitingskans'), en werkt daartoe samen met het CBS. Het aantal respondenten dat de vragenlijst beantwoordde, bedraagt ruim 5000 (LKCA) respectievelijk ruim 3000 (SCP/CBS). LKCA benadert mensen digitaal met een digitale vragenlijst. SCP/CBS nodigen mensen schriftelijk uit om een digitale vragenlijst te beantwoorden, wie niet reageert, wordt benaderd voor een mondeling interview.

Het is weinig zinvol mensen 'in abstracto' te vragen of ze aan amateurkunst doen. Termen als amateurkunst, podiumkunst en beeldende kunst zijn handzaam voor onderzoekers en beleidsmakers, maar voor peilingen onder de bevolking niet behulpzaam. Mensen spreken niet in die termen, maar hebben het over bijvoorbeeld gitaar spelen of schilderen. De metingen van LKCA en SCP zijn beide gebaseerd op directe en begrijpelijke vragen over concrete activiteiten.

In het LKCA-veldwerk kent de module over amateurkunst de volgende inleiding: 'Onder kunstzinnige of creatieve activiteiten verstaan we bijvoorbeeld schilderen, tekenen, pottenbakken, sieraden maken, wandkleden maken, kleding ontwerpen, muziek maken, zingen in een koor, spelen in een orkest of een bandje, dj'en, toneel spelen, meedoen aan een dansgroep, gedichten

schrijven, raps maken, fan art op internet, kunstzinnige foto's of films maken, een gamedesign maken, et cetera. Les nemen, een cursus volgen of een workshop doen om dit te leren of er beter in te worden vallen hier ook onder. Het gaat om iets waar je zelf actief mee bezig bent, dus niet om concertbezoek, naar de film gaan en dergelijke.' Respondenten werd na deze omschrijving gevraagd of ze in de twaalf maanden ervoor in hun vrije tijd iets deden aan een of meer van de volgende kunstzinnige of creatieve activiteiten:

- Beeldende activiteiten
- Muziek (ook zang)
- Dans
- Theater
- Creatief schrijven
- Kunstzinnige fotografie/film/video/computerkunst

Bij het aanvinken van een van deze activiteiten krijgt de respondent een reeks concretere activiteiten te zien die onder deze hoofdactiviteiten vallen.

In het SCP/CBS-onderzoek wordt eerst uitgebreid gevraagd naar allerlei vormen van cultuurbezoek, waarna het onderwerp amateurkunst als volgt wordt geïntroduceerd: 'De volgende vragen gaan over uw culturele hobby's', gevolgd door de vraag: 'Hoe vaak heeft u in de afgelopen 12 maanden in de vrije tijd als hobby de volgende activiteiten gedaan?':

- Een instrument bespeeld
- Gezongen
- Toneel gespeeld
- Aan klassiek ballet of moderne dans gedaan
- Aan volksdans, tango, salsa, stildans, street- of breakdance gedaan
- Aan cabaret of stand-up comedy gedaan
- Aan tekenen, schilderen of aan grafisch werk zonder computer gedaan
- Aan beeldhouwen, boetseren, potten bakken, sieraden maken of textiele werkvormen gedaan
- Aan film, videokunst, grafisch ontwerp met de computer of fotografie gedaan
- Verhalen, gedichten of weblogs geschreven

Wie aangeeft iets minstens één keer gedaan te hebben, krijgt daarna over die activiteit een reeksje vervolgvragen.

Kunstbeoefening in groepsverband

Arno Neele en Zoë Zernitz

Ongeveer twee vijfde van alle mensen die in hun vrije tijd bezig zijn met actieve amateurkunstbeoefening doet dat in groepsverband. Dat kan een vereniging of een informele groep zijn. Arno Neele en Zoë Zernitz beschrijven op basis van de surveys naar amateurkunstbeoefening van SCP en LKCA hoe deze groepen functioneren en wie zich er om welke reden bij aansluit.

De meeste amateurkunstenaars beoefenen hun creatieve of kunstzinnige activiteit in hun eentje, op het spreekwoordelijke zolderkamertje. Maar ongeveer 40% doet dat liever, of óók, in groepsverband.

Al met al gaat het om een groot aantal mensen die regelmatig bij elkaar komen om samen kunst te maken. Dit maakt kunstbeoefening in groepsverband een belangrijke sociale en culturele praktijk voor veel Nederlanders. Toch wordt naar deze praktijk relatief weinig onderzoek gedaan in Nederland. In 2010 hebben het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA)¹ een eerste poging gedaan om het schaarse materiaal hierover te verzamelen en te beschrijven (Volz & Heimans, 2010; Van den Berg, 2010). Dit artikel is hierop een vervolg en brengt recente resultaten van de surveys van beide organisaties, Vrijtijdsomnibus (VTO) van het SCP en de Monitor Amateurkunst en de VerenigingsMonitor van het LKCA bij elkaar.² Met deze gegevens proberen we een antwoord te geven op de volgende vragen: Waarom sluiten kunstbeoefenaars zich aan bij een groep? Wie zijn er actief in groepsverband? Hoe organiseren deze groepen zich? Wie ondersteunen deze groepen en waarom? Alvorens die te beantwoorden staan we eerst kort stil bij wat kunstbeoefening in groepsverband precies behelst.

Verenigingen en informele groepen

Groepen zijn er in allerlei soorten en maten en je kunt ze onderverdelen op basis van een groot aantal karakteristieken, zoals doelstellingen, activiteiten, organisatie, structuur, onderlinge relaties en identiteit. In dit artikel onderscheiden we twee soorten: verenigingen en informele groepen. Daarmee doen we geen recht aan de grote verscheidenheid binnen beide groepen, maar we sluiten met deze tweedeling wel aan bij het grove onderscheid zoals dat ook vaak in het cultuurbeleid en surveys naar kunstbeoefening wordt gemaakt.

Simpel gezegd gaat het bij verenigingen om groepen die ervoor gekozen hebben een juridische rechtspersoon te worden. Zij zijn opgericht met een notariële akte, hebben statuten en een bestuur, en staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel. Voorbeelden zijn koren, harmonieën, fanfares, toneelclubs, fotoclubs en volksdansverenigingen. Overigens zien we de laatste tijd dat nieuwe groepen soms niet kiezen voor de verenigingsvorm, maar

- 1 Door Kunstfactor, een van de rechtsvoorgangers van het LKCA.
- 2 De meeste recente op deze onderzoeken gebaseerde publicaties zijn: Van den Broek, A., & Gieles, Y. (2018). *Het culturele leven. 10 culturele domeinen gezien vanuit 14 kernthema's*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau; Neele, A., Zernitz, Z., & Ijdens, T. (2018). *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd. Monitor Amateurkunst 2017*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst; Neele, A., & Zernitz, Z. (2019). *Verenigingen voor kunstbeoefening in cijfers. VerenigingsMonitor 2018*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.

voor de stichtingsvorm als juridisch rechtspersoon. Een reden daarvoor is dat het bestuur van een stichting sneller beslissingen kan nemen en kan handelen, omdat de groepsleden bij een stichting geen officiële zeggenschap hebben over de koers. Als we het hier hebben over verenigingen, bedoelen we daar ook gelijksoortige groepen mee die een stichtingsvorm hebben.

Informele groepen zijn alle groepen die geen vereniging zijn. Dat kan uiteenlopen van drie zussen die regelmatig samen schilderen, een uit een cursus voortgekomen Facebookgroep die online elkaars werk bespreekt en tips en ervaringen deelt, of een popband die wekelijks repeteert bij de drummer in de schuur en een paar keer per jaar optreedt.³

Het laatste voorbeeld maakt duidelijk waar het wringt bij deze definitie. Zo beginnen veel bandjes vaak informeel, maar enkele kiezen ervoor – vaak wanneer er (veel) geld in het spel komt – om bijvoorbeeld een stichting te worden. Maar dat maakt ze nog niet gelijk aan de groepen die we hier onder de noemer verenigingen scharen. Zoals we in dit artikel betogen, zit het onderscheid tussen verenigingen en informele groepen niet zozeer in wel of geen juridisch rechtspersoon, maar in het zijn van een duurzame culturele voorziening voor kunstbeoefenaars. De juridische rechtspersoon is meer een gevolg van het streven naar zo'n duurzame voorziening. Een popbandje dat een stichting wordt, wil dit niet.

We zien bij beleidsmakers en onderzoekers de laatste tien à twintig jaar meer aandacht voor kunstbeoefening buiten de traditionele verenigingen. Dit is onder meer vanuit het idee dat kunstbeoefening in de vrije tijd steeds informeler zou worden en dat de 'traditionele' vereniging niet meer past bij de behoeften en wensen van de moderne kunstbeoefenaars. Die zouden geen zin en tijd meer hebben om lid te worden van en zich in te zetten voor een vereniging, maar meer flexibele vormen zoeken. Of de laatste decennia inderdaad het aandeel kunstbeoefenaars binnen informele groepen is toegenomen in vergelijking met het aandeel dat lid is van een vereniging, is moeilijk te zeggen. Wel nemen nu ongeveer net zoveel kunstbeoefenaars deel aan een informele groep als dat er lid zijn van een vereniging. Dat was overigens in 2009 ook al het geval, waardoor het de laatste tien jaar dus lijkt mee te vallen met de informalisering van de kunstbeoefening in groepsverband (Van den Broek, 2010). Wel is het aan de gesignaleerde interesse bij beleidsmakers en onderzoekers te danken dat er nu wat meer kwantitatieve gegevens beschikbaar zijn over zowel kunstbeoefening in verenigingen als in informeel groepsverband. Deze gegevens vormen de bron van dit artikel.

Waarom sluiten kunstbeoefenaars zich aan bij een groep?

Of mensen hun activiteiten in groepsverband beoefenen, hangt nauw samen met de discipline (zie tabel 1). Theater, dans, muziek en zang gebeurt vaker in groepsverband, en specifiek in verenigingen, dan schrijven, beeldend en kunstzinnige fotografie en film. Een toneelstuk, choreografie, symfonisch werk en koorlied vragen nu eenmaal vaak om een groep die het stuk ten gehore of ten tonele brengt. Simpel gezegd: meerstemmig zingen lukt niet in je eentje. Het gaat hierbij dus vaak om het 'samen maken' van een artistieke uitvoering.

Ook om te schrijven, schilderen en fotograferen zoeken mensen elkaar op, maar hierbij kan het ook alleen gaan om 'samen zijn': men is weliswaar samen, maar ieder maakt een eigen individueel werk – een eigen schilderij, gedicht of fotoserie. Beoefenaars van deze laatste disciplines organiseren zich vaker in informele groepen, dan in verenigingen.

Tabel 1. Lid van een vereniging of informele groep

	Beeldend	Muziek	Dans	Theater	Creatief schrijven	Media
Alleen lid van vereniging	7%	24%	30%	32%	7%	6%
Alleen lid van informele groep	25%	17%	11%	11%	23%	12%
Lid vereniging en informele groep	5%	10%	9%	14%	3%	4%
Geen van beide	64%	49%	50%	43%	67%	78%

Bron: Monitor Amateurlkunst 2017

Aardige mensen

De meeste beoefenaars die deel uitmaken van een vereniging of informele groep, kiezen daar heel bewust voor. Veruit de belangrijkste reden – genoemd door twee derde van de beoefenaars – is dat de beoefenaar de mensen van die groep aardig vindt en het er gezellig is (zie tabel 2). Wat de groep doet of speelt, is daarna de belangrijkste reden. Ook een veelgenoemde reden is dat de groep bij elkaar komt in de eigen buurt.

Overeenkomstige leeftijd, levensstijl, culturele achtergrond of geloofs-overtuiging leggen minder gewicht in de schaal. Dit speelt slechts voor 10-20% van de beoefenaars een rol. Een respondent van de Monitor Amateurlkunst 2016 schrijft: 'Het draait hier om de passie die de clubleden allemaal hebben, en het maakt niet uit of we jong/oud zijn, of geloofsovertuigingen hebben, dat valt allemaal weg bij het beoefenen van en praten over deze passie.'

³ Voor meer voorbeelden zie het artikel van Pepijn van Houwelingen elders in dit nummer.

De mogelijkheden die een groep biedt voor artistieke ontwikkeling zijn voor sommige leden ook belangrijk, maar minder dan gezelligheid. Een tegenvallende uitvoering bijvoorbeeld is niet snel een reden om bij een groep weg te gaan, een slechte sfeer wel. 'Bij mijn oude harmonieorkest (ruim dertien jaar lid geweest) was de laatste tijd de sfeer niet prettig meer, vandaar dat ik een andere vereniging zocht en deze is goed en gezellig', aldus een respondent van de Monitor Amateurkunst 2016.

Tabel 2. Redenen om lid te worden van een groep of een vereniging (redenen die door meer dan 20% van de verenigingen genoemd worden, er waren meer antwoorden mogelijk)

Aardige mensen, gezellig	63%
Wat ze doen of spelen, sprak me aan	56%
Dicht in de buurt, makkelijk te bereiken	46%
Heel goede en deskundige begeleiding	38%
Ik kende andere mensen die erbij zaten	36%
Bijeenkomsten zijn meestal 's avonds	34%
Niet zo strak allemaal, lekker informeel	34%
Komen geregeld en vaak bij elkaar	33%
Goed georganiseerde club	29%
Heel goede faciliteiten (ruimte, apparatuur, e.d.)	25%
Bijeenkomsten zijn meestal doordeweeks	24%
Ben gevraagd om bij deze groep of vereniging te komen	22%

Bron: Monitor Amateurkunst 2016

Uit de VerenigingsMonitor 2018 blijkt dat ook voor veel verenigingsbestuurders gezelligheid het belangrijkste doel van de vereniging is, met afstand gevolgd door artistieke ontwikkeling van de leden (zie tabel 3). We zien hierin nagenoeg geen verschillen tussen muziekverenigingen, koren, toneel- en andersoortige verenigingen. Leden komen voor de gezelligheid en ook de bestuurders (vaak zelf leden) zien dit als de belangrijkste doelstelling van de club. Het behalen van artistieke topprestaties noemen mensen het minst vaak als belangrijkste doel. Voor dansverenigingen lijkt ook het in stand houden van traditionele kunstvormen een belangrijk doel. Dit zal vooral voor de folkloristische dansverenigingen gelden.

Tabel 3. Belangrijkste doelstellingen van verenigingen

	Zang	Instrumentaal	Theater	Dans	Fotografie/Film	Beeldend	Totaal
Gezelligheid, ontmoeting	68%	69%	79%	50%	54%	67%	69%
Artistieke ontwikkeling van leden	22%	29%	27%	7%	46%	33%	26%
Artistieke (top)prestaties in stand houden	19%	13%	17%	7%	8%	0%	16%
traditionele kunst- en ambachtvormen	16%	21%	27%	36%	0%	0%	19%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Een bekende als schakel

Het beeld van de vereniging als gezelligheidsclub wordt ook bevestigd door de manier waarop de meeste leden lid worden: bij meer dan 60% ging dit via een familielid, vriend, kennis of collega (zie tabel 4). Ruim een tiende liet zich door een optreden, voorstelling of andere openbare activiteit van een vereniging inspireren om lid te worden, en een bijna even grote groep kwam via internet of sociale media op het idee. Twee derde van de verenigingen zegt actief leden te werven, en mond-tot-mondreclame lijkt hierin dus het best te werken.

Leden van informele groepen komen ook vaak via een bekende erbij, maar met 46% ligt dit aandeel lager dan bij de verenigingen. Vaker dan bij verenigingen vinden leden hun weg naar de groep via internet of sociale media. Dit heeft er mogelijk mee te maken dat een deel van deze informele groepen een digitaal 'publiek' hebben en elkaar (grotendeels) online ontmoeten.

Tabel 4. Manieren waarop leden lid zijn geworden ('Hoe kent u deze groep of vereniging?')

	Informele groep	Vereniging
Uit de krant of het huis-aan-huis blad	7%	10%
Via familie, vriend, collega of kennis	46%	62%
Via internet / sociale media	26%	12%
Via de lokale omroep	0%	3%
Door folder of ander drukwerk	5%	2%
Door een optreden, tentoonstelling of andere openbare activiteit	3%	14%
Totaal	100%	100%

Bron: Monitor Amateurkunst 2016

Groepen voor kunstbeoefening zijn vaak hechte clubs. Veel beoefenaars blijven lang lid en zijn trouw aan de eigen vereniging of groep. Slechts 4% gaf in 2016 aan te willen stoppen bij de eigen groep of vereniging. Bij informele groepen zien we dat 33% van de leden langer dan vijf jaar bij de groep is en de overige 67% een paar maanden tot vijf jaar. Bij verenigingen is deze verhouding 57% versus 43%. Ruim een derde van de verenigingsleden is zelfs al langer dan tien jaar lid.

Inzet voor de vereniging of groep

Die gehechtheid uit zich ook in de bereidheid om vrijwilligerswerk voor de vereniging of groep te doen. Ruim de helft (56%) doet wel eens vrijwilligerswerk voor de vereniging of groep. Dat kan gaan om schoonmaken en onderhoud van een accommodatie, bardiensten draaien en publiciteit regelen tot voorstellingen en uitvoeringen organiseren en projecten doen, financiële zaken regelen en overleg voeren met de gemeente.

Wie zijn er actief in groepsverband?

Verenigingen en informele groepen zijn belangrijk voor kunstbeoefenaars die samen met andere kunst willen maken en op zoek zijn naar gezelligheid. Maar wie zijn deze beoefenaars eigenlijk? En waar wonen ze?

Vooral vrouwen

In het algemeen zijn vrouwen in de kunstbeoefening in de vrije tijd ruim vertegenwoordigd: 60% van de beoefenaars is vrouw. Dezelfde verhouding zien we terug bij mensen die dit in groepsverband doen. Bij koren houden mannen en vrouwen elkaar in evenwicht. In pop- en rock- en jazzbandjes, harmonieorkesten, fanfares en brassbands zien we meer mannen, in de dans-, schilder- en textielclubs meer vrouwen.

Ontgroening en vergrijzing

Verreweg de meeste verenigingen hebben leden in de leeftijd tussen 50 en 80 jaar (zie tabel 5 en 6). Kinderen en jongeren zijn het minst vertegenwoordigd. De gemiddelde leeftijd van leden van informele groepen en verenigingen verschilt nauwelijks. Wel geven 20-34-jarige en 35-49-jarige beoefenaars vaker de voorkeur aan een informele groep boven een vereniging.

Tabel 5. Percentage verenigingen dat leden in een bepaalde leeftijdscategorie heeft

11 jaar of jonger	14%
12 t/m 19 jaar	23%
20 t/m 34 jaar	46%
35 t/m 49 jaar	66%
50 t/m 64 jaar	91%
65 t/m 80 jaar	83%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Tabel 6. Aandeel beoefenaars van een bepaalde leeftijdscategorie dat lid is van een informele groep

	6-11 jaar	12-19 jaar	20-34 jaar	35-49 jaar	50-64 jaar	65+
Lid informele groep	22%	17%	22%	34%	25%	29%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Van de verenigingen heeft 14% leden in de leeftijd van 11 jaar of jonger. Dit zijn bijna uitsluitend muziekverenigingen: de helft daarvan heeft leden in die leeftijdscategorie. De meeste koren, toneel- en andere soorten verenigingen hebben geen jeugdleden. Een belangrijke reden lijkt dat veel muziekverenigingen educatieve activiteiten aanbieden, soms ook gesubsidieerd door de gemeente. Nieuwe instromers, zoals kinderen, kunnen via de vereniging een instrument huren en lessen volgen. Sommige muziekverenigingen hebben jeugd- of beginnersorkesten waar deze beoefenaars hun eerste stappen kunnen zetten. Andere verenigingen bieden deze opleidings- en instroommogelijkheden vaak niet, terwijl dit ook voor hen een interessant model kan zijn voor het aantrekken van jeugdleden. Want slechts bij een tiende van de verenigingen verjongde het ledenbestand.

Meer dan de helft van de verenigingen zei in 2018 dat het ledenbestand in de drie jaar daarvoor was vergrijsd (zie tabel 7). In een vergrijzende samenleving, waar eenzaamheid een steeds groter probleem wordt, kan zo'n vereniging een duidelijke maatschappelijke functie vervullen: ze biedt mensen de gelegenheid om samen te komen en met anderen kunstzinnig of creatief actief te zijn. Zoals hiervoor al bleek, is die sociale component voor leden heel belangrijk. Vergrijzing hoeft geen bedreiging te zijn, mits het de vereniging lukt om nieuwe leden te blijven werven. Dit kunnen juist ook oudere leden zijn die een zinvolle en sociale invulling van hun vrije tijd zoeken. Verenigingen zijn namelijk een belangrijke culturele voorziening voor 50+'ers.

Tabel 7. Ontwikkeling ledenbestand 2015-2018

	Zang	Instrumentaal	Theater	Dans	Fotografie/Film	Beeldend	Totaal
Vergrijzing	66%	56%	35%	62%	54%	50%	57%
De verhouding tussen jong en oud is stabiel	26%	34%	43%	31%	31%	33%	31%
Verjonging	7%	10%	22%	8%	15%	17%	11%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Vergrijzing geldt het sterkst voor de koren en het minst voor de toneelverenigingen. Die laatsten kenden in verhouding vaker een verjonging van het ledenbestand. Muziekverenigingen en koren zagen hun ledenaantal tussen 2015 en 2018 ook vaker afnemen dan toneelverenigingen.

Opleidingsniveau en inkomen

Qua opleidingsniveau zien we bij verenigingen een divers beeld: ruim een derde van de leden is laagopgeleid, bijna een derde heeft een opleiding gevolgd op middenniveau, en een derde is hoogopgeleid (zie tabel 8). Hierin verschillen verenigingen van informele groepen. Bij die laatste is het aandeel hoogopgeleide leden met 44% het hoogst en zijn laagopgeleiden met 23% juist het minst vertegenwoordigd. We zien voor zowel verenigingen als informele groepen geen significante verschillen voor inkomensniveau.

Tabel 8. Opleidingsniveau leden verenigingen en informele groepen

	Laag	Midden	Hoog
Lid vereniging	36%	31%	33%
Lid informele groep	23%	33%	44%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Migratieachtergrond

Het panel van de Monitor Amateurkunst 2017 was niet representatief voor migratieachtergrond, daarom kunnen we hierover geen harde uitspraken doen. Maar van de beoefenaars met een migratieachtergrond (N=75) zien we in dit onderzoek wel dat slechts 7% lid is van een vereniging en 15% van een informele groep. Daarmee lijken mensen met een migratieachtergrond dus ondervertegenwoordigd in bij kunstbeoefening in groepsverband. We zien overigens in de Monitor Amateurkunst 2017 geen verschil in aandeel kunstbeoefenaars onder mensen met en zonder migratieachtergrond. Uit de VTO blijkt een zeer klein verschil, hierin ligt het aandeel beoefenaars onder mensen van een niet-westerse komaf net iets lager.

De vraag is dus of beoefenaars met een migratieachtergrond een voorkeur hebben voor solistische beoefening, waar de cijfers van de Monitor Amateurkunst op lijken te wijzen. Een eerste verkennend (en daardoor zeer beperkt en niet representatief) onderzoek bestond uit twee focusgroepinterviews met beoefenaars en niet-beoefenaars met een niet-westerse migratieachtergrond. Hieruit kwam als mogelijke reden naar voren de hoge groepsdruk, vooral waar het gaat om het op tijd komen bij repetities. Deelnemers benoemden een 'cultuurverschil': in Nederland beginnen groepsactiviteiten op een afgesproken tijd en niet (noodzakelijk) pas wanneer iedereen er is. Kom je later, dan 'verstoor' je de repetitie. Misschien is dit een westerse manier van omgaan met tijd en afspraken, gericht op effectiviteit – een klein en ogenschijnlijk onbelangrijk detail dat mogelijk toch drempels opwerpt. Een interessant punt om verder te onderzoeken.

Verenigingsdichtheid

Ongeveer net zoveel kunstbeoefenaars zijn lid van een vereniging als van een informele groep. Dat betekent dat er aanzienlijk meer informele groepen zijn dan verenigingen, want de eersten zijn gemiddeld een stuk kleiner: ze tellen gemiddeld dertien deelnemers. Verenigingen hebben gemiddeld 41 vaste leden, waarbij een kwart (ook) projectleden heeft.

Overall in Nederland zijn verenigingen en informele groepen actief. Het is niet voorbehouden aan specifieke provincies of afhankelijk van de mate van stedelijkheid of grootte van de gemeente. Wel geldt dat waar meer mensen wonen automatisch ook meer verenigingen en informele groepen zijn. Als we kijken naar de bij de Kamer van Koophandel ingeschreven verenigingen en stichtingen dan vinden we de meeste in de dichtbevolkte provincies Noord-Brabant, Gelderland, Zuid- en Noord-Holland. Als we het aantal verenigingen in een provincie afzetten tegen het aantal inwoners, zien we overigens andere verhoudingen. In Nederland zijn er gemiddeld zo'n vijf amateurkunstverenigingen op 10.000 inwoners. In Friesland is de verenigingsdichtheid hoger, met ruim negen verenigingen per 10.000 inwoners. In het dichtbevolkte Noord- en Zuid-Holland ligt dit met respectievelijk vier en drie verenigingen op 10.000 inwoners juist lager dan gemiddeld (zie tabel 9).

Tabel 9. Aantal amateurkunstverenigingen per 10.000 inwoners

Friesland	9,2
Limburg	8,5
Drenthe	8,1
Groningen	7,4
Zeeland	7,1
Overijssel	7,1
Gelderland	6,8
Noord-Brabant	6,1
Utrecht	4,1
Noord-Holland	4,0
Zuid-Holland	3,4
Flevoland	3,1
Nederland	5,5

Bron: Kamer van Koophandel 2018

Het is overigens aannemelijk dat de verenigingsdichtheid in Nederland afneemt. We hebben geen exacte cijfers over het aantal verenigingen in Nederland, laat staan over een langere periode. Wel zien de meeste bonden voor koren en muziekverenigingen het aantal bij hen aangesloten leden snel afnemen. Het aantal musicerende leden bij de Koninklijke Nederlandse Muziek Organisatie (KNMO) daalde met 6% tussen 2014 en 2017 en ook Koornetwerk Nederland ziet het aantal aangesloten verenigingen de laatste jaren met een aantal procenten per jaar dalen. Het kan natuurlijk dat verenigingen zich uitschrijven, maar wel gewoon doorgaan of dat nieuwe verenigingen zich niet meer aansluiten bij zulke bonden en koepels. Maar er zijn meer verenigingen die een ledendaling meldden (34%) tussen 2015 en 2018 dan verenigingen die een stijging van het ledental zagen (20%). Bij de overige 46% bleef het ledental gelijk.

Met elkaar samenkomen om kunst te beoefenen is in ieder geval, en blijft vooralsnog, een lokale aangelegenheid. De meeste beoefenaars zoeken en vinden hun groep dichtbij huis. Gemiddeld op zo'n negen kilometer afstand. Twee derde van de beoefenaars die lid zijn van een vereniging of informele groep reist maximaal vijf kilometer om de repetities bij te kunnen wonen. Een kleine groep, zo'n 10%, is bereid telkens meer dan twintig kilometer af te leggen om te kunnen meedoen met de groep. Degenen die lid zijn van een informele groep reizen gemiddeld iets langere afstanden dan verenigingsleden: 10,3 kilometer versus 8,6.

Hoe organiseren groepen zich?

Bij zowel verenigingen als informele groepen komen kunstbeoefenaars periodiek bij elkaar om samen kunst te kunnen maken. Dat gebeurt niet vanzelf, maar vergt enige organisatie. Wanneer we dieper kijken naar hoe groepen zich organiseren en wat ze doen, dan zien we naast het zijn van een juridisch rechtspersoon nog een kenmerk waarmee verenigingen zich onderscheiden van informele groepen. De formele organisatiestructuur maakt van verenigingen namelijk, veel meer dan informele groepen, een voorziening. Of accurater: groepen die een voorziening willen zijn of worden, kiezen vaak voor een formele organisatiestructuur. En juist het (willen) zijn van een voorziening voor beoefening, professionele begeleiding, scholing en presentatie geeft ze ook een ander belang voor niet alleen de kunstbeoefenaar, maar ook voor overheden, docenten en artistiek begeleiders.

Vereniging als culturele voorziening

Een vereniging is een aanbieder van mogelijkheden voor cultuurparticipatie waar je als kunstbeoefenaar lid van kunt worden. Twee derde van de verenigingen is bijvoorbeeld actief met het werven van leden. Zij werken ook bewust aan hun zichtbaarheid. Zo is driekwart van de verenigingen actief met pr via gedrukte media en maar liefst 84% via digitale en sociale media. Ze zijn voortdurend op zoek naar leden en publiek. Sommige soorten verenigingen hebben nu eenmaal een minimaal aantal leden nodig om te kunnen functioneren, in verband met bijvoorbeeld de bezetting van de stemmen of de instrumenten. Bovendien willen verenigingen blijven voortbestaan, ook wanneer de huidige leden er niet meer zijn. De vereniging is, anders dan de informele groep, meer dan alleen een verzameling van de huidige leden: zij heeft ook een verleden en wil graag ook een toekomst hebben onafhankelijk van die huidige leden. Dit streven maakt verenigingen duurzaam. Zo bestaat ruim twee vijfde van de verenigingen al langer dan vijftig jaar en maar liefst vier vijfde langer dan twintig jaar. Vanuit dit streven naar continuïteit is het goed te begrijpen dat voor bijna twee derde van de verenigingen ledenwerving het belangrijkste knelpunt is.

Daarnaast kun je als beoefenaar bij verenigingen terecht voor professionele begeleiding om beter te worden in je kunstvorm. De meeste verenigingen (78%) hebben een artistiek begeleider in dienst, zoals een dirigent, regisseur, choreograaf of docent. Het merendeel daarvan heeft een relevante hbo-opleiding gevolgd en degenen voor wie dat niet geldt, hebben zich meestal via een één- of meerjarige opleiding geschoold.

Over de mate van (professionele) begeleiding bij informele groepen hebben we geen kwantitatieve gegevens. Natuurlijk kunnen ze geld bij elkaar leggen voor het inhuren van een docent, dirigent of regisseur, maar de veronderstelling is dat professionele begeleiding bij informele groepen minder plaats vindt. Daar gaat het vaker om *peer learning*.

Verenigingen bieden de leden over het algemeen voldoende gelegenheid om beter te worden in hun kunstbeoefening. Bijna alle verenigingen (90%) organiseren wekelijkse repetities. Bij informele groepen is er veel minder sprake van een vaste regelmaat. Zo'n 40% van de deelnemers aan informele groepen meldt dat het samenkomen afhankelijk is van de activiteiten die de groep onderneemt. Minder dan de helft ziet elkaar wekelijks.

Naast de wekelijkse repetities biedt ruim de helft van de verenigingen ook de mogelijkheid om lessen, masterclasses, cursussen en workshops te volgen (zie tabel 10). Zoals al beschreven gaat het hierbij vooral om muziekverenigingen, die zich ook nadrukkelijk richten op het opleiden van jeugdleden. Verenigingen onderscheiden zich ook door de wens het geoefende te tonen aan een publiek. Nagenoeg alle verenigingen treden op, geven voorstellingen of organiseren expositie. Bijna driekwart doet dit zelfs een paar keer per jaar. Daarmee zijn ze niet alleen van betekenis voor de eigen leden, maar ook voor een publiek.

Tabel 10. Artistieke activiteiten van verenigingen

	Wekelijks	Maandelijks	Paar keer per jaar	Een keer per jaar	Minder dan een keer per jaar	Nooit
Lessen	32%	1%	7%	4%	6%	49%
Masterclasses, cursussen, workshops	1%	1%	14%	20%	26%	39%
Repetities/oefenen	89%	5%	4%	0%	0%	2%
Voorstellingen, optredens of expositie	1%	16%	72%	6%	1%	2%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Een vereniging biedt een aantal diensten en is derhalve een voorziening waar je als kunstbeoefenaar gebruik van kunt maken. Het verklaart ook dat het lidmaatschap van een vereniging gemiddeld bijna twee keer zoveel kost dan deelnemen aan een informele groep. De begeleiding, lessen en optredens moeten tenslotte betaald worden. Verenigingsleden betalen maandelijks gemiddeld 24 euro tegenover 13 euro die deelnemers aan informele groepen betalen. Naast de contributie hebben verenigingen overigens nog meer

inkomstenbronnen. De belangrijkste zijn inkomsten uit optredens, voorstellingen of expositie, overheidssubsidie, sponsoring, bijdragen van donateurs of vrienden, en acties zoals het verkopen van loten of oliebollen.

Behalve individuele kunstbeoefenaars kunnen ook andere organisaties gebruikmaken van verenigingen als voorziening. Verenigingen werken veel samen met andere partijen. Slechts 15% werkt nooit met anderen. Belangrijke samenwerkingspartners zijn kerken, gemeenten, kunstenaars, scholen en zorg- en welzijnsorganisaties. Dan kan het bijvoorbeeld gaan om het muzikaal begeleiden van de herdenkingsceremonie op 4 mei of het verzorgen van muzieklessen op de lokale basisschool. Daarmee zijn zij een actieve schakel in de voorzieningstructuur van een gemeenschap.

Wie ondersteunen deze groepen en waarom?

Het zijn van een voorziening is ook van invloed op de ondersteuning die verenigingen krijgen. Ze kennen niet alleen een eigen organisatie, maar hebben zich ook georganiseerd binnen bonden en koepels, vaak per discipline, regio dan wel confessionele stroming. En die bonden en koepels zijn op hun beurt ook weer formeel georganiseerd. Vooral voor koren, muziekverenigingen en toneelclubs zijn er in de negentiende en twintigste eeuw een groot aantal bonden ontstaan. Voor de toneelclubs zijn deze inmiddels alweer grotendeels verdwenen, maar voor de koren en muziekverenigingen zijn ze onverminderd actief. De bij deze muziekbonden aangesloten verenigingen betalen jaarlijks contributie en in ruil daarvoor kunnen ze gebruikmaken van diensten, zoals deelnemen aan concoursen en festivals, volgen van cursussen, afsluiten van collectieve verzekeringen en gezamenlijk afdragen van rechten (BUMA).

Deze ondersteuningsstructuur staat wel onder druk. Voorheen kregen de bonden vaak een financiële bijdrage van de landelijke en provinciale overheden, maar deze is nagenoeg verdwenen. Bovendien slinkt hun achterban, waardoor ook de inkomsten uit die bron teruglopen. Bijna al het werk van de bonden draait op vrijwilligers en dat maakt deze ondersteuning kwetsbaar (Beerepoot, Neele, Noijens, & Roorda, 2018). De laatste decennia zien we een 'nationalisatie' van deze van oorsprong verzuilde ondersteuningsstructuur om de krachten te bundelen en efficiënter te werken. De verschillende bonden voor koren hebben zich verenigd in Koornetwerk Nederland en die voor instrumentale muziekgezelschappen in de KNMO.

Verenigingen krijgen van oudsher ook ondersteuning van lokale en in mindere mate van provinciale overheden. Dat is de laatste jaren weliswaar minder geworden, maar vergeleken met de bezuinigingen op muziekscholen en centra voor de kunsten zijn verenigingen minder hard geraakt. Ongeveer

de helft van de verenigingen krijgt gemeentesubsidie. Daarnaast zijn er ook door de provincie dan wel gemeente gefinancierde organisaties die als taak hebben ondersteuning te bieden aan verenigingen voor kunstbeoefening. Gemeenten blijven verenigingen als een belangrijke lokale voorziening zien die ondersteuning verdient.

Informele groepen kunnen veel moeilijker een direct beroep doen op ondersteuning van overheden of andere ondersteunende instellingen, omdat zij geen rechtspersoon zijn (doorgaans een vereiste om aanspraak te maken op subsidie). Daarnaast zijn ze vaak niet eens zichtbaar bij zulke instanties, want informele groepen bestaan bij de gratie van hun 'informaliteit'. Ook is een groot aantal intern gericht. De groepen die wel naar buiten treden, maken soms gebruik van de gesubsidieerde infrastructuur, zoals oefenruimten, podia of festivals. We zien de laatste jaren de wens bij overheden en andere ondersteunende organisaties om informele groepen meer te ondersteunen. Het idee is dat subsidiegelden beschikbaar moeten komen voor alle vormen van kunstbeoefening en niet alleen aan de kunstbeoefenaars die actief zijn in verengingsverband. Maar de ondersteunende organisaties worstelen nog hoe ze dat precies vorm moeten geven, ook omdat weinig bekend is over de behoeften van zulke informele groepen. En de eerste vraag die beantwoord zou moeten worden is of zulke groepen überhaupt behoefte hebben aan ondersteuning.

De maatschappelijke taak van de vereniging?

Waarom ondersteunen gemeenten de lokale verenigingen en willen ze ook van betekenis zijn voor de meer informele verbanden? In de twintigste eeuw ging het dan vaak om 'verheffing van het volk', 'geestelijke weerbaarheid' of 'culturele ontwikkeling' van de burger. Tegenwoordig motiveren gemeenten hun ondersteuning veel vaker met termen als 'leefbaarheid' en 'sociale cohesie'. Wat ze daar precies onder verstaan, omschrijven ze overigens zelden.

Het is tot nu toe onbekend in hoeverre groepen ook daadwerkelijk de leefbaarheid en de sociale cohesie bevorderen. Wel zijn ze natuurlijk al per definitie 'sociaal', omdat ze mensen periodiek met elkaar in contact brengen. Niet voor niets zien deelnemers gezelligheid als belangrijkste doel van de kunstbeoefening in groepsverband. Dat is vaak ook de reactie van verenigingen die door hun gemeenten of andere ondersteunende organisaties worden opgeroepen om zich meer in te zetten voor maatschappelijke opgaven. Zij vinden dat zij door het zijn van een vereniging al een belangrijke maatschappelijke rol vervullen. Zij bevorderen al als vanzelf de sociale relaties tussen de leden en met hun repetities en optredens dragen ze ook bij aan de leefbaarheid. Bovendien is een derde van de verenigingen ook nog eens actief in het organiseren van aanvullende sociale activiteiten voor de leden, zoals kampen, bingoavonden, ouder-kindactiviteiten en andere evenementen.

Als we kijken naar twee maatschappelijke betekenissen die Putnam in *Bowling alone* aan groepen toeschreef, dan gaat het bij kunstbeoefening in

groepsverband vaak om *bonding*: het verbinden van mensen binnen een sociaal homogene groep (Putnam, 2000). Zo zagen we dat de meeste kunstbeoefenaars bij een groep terechtkomen via een familielid, vriend, kennis of collega. Of de groepen ook mensen bij elkaar brengen die elkaar anders in het maatschappelijke leven niet of nauwelijks tegen zouden komen, weten we niet. In ieder geval lijkt het onderzoek naar amateurkunstbeoefening in groepsverband nog geen bewijs te vinden voor wat Putnam *bridging* noemt: de overbrugging tussen mensen uit verschillende sociale klassen (Otte, 2015). Onze aanname is dat als die effecten al plaatsvinden, dan eerder bij verenigingen dan informele groepen. Want de vereniging wil graag een voorziening zijn voor de artistieke ontwikkeling van hun leden en roept mensen actief op om lid te worden en werkt samen met andere partijen binnen de lokale gemeenschap. Wanneer verenigingen bijvoorbeeld lessen als dienst aanbieden, dan kunnen oudere en jongere leden elkaar ontmoeten en samen kunst maken.

Overigens voeren de meeste verenigingen geen actief en bewust beleid om andere doelgroepen te bereiken. Ze organiseren bijvoorbeeld niet of nauwelijks activiteiten gericht op speciale doelgroepen als ouderen, mensen met een beperking, mensen met een laag inkomen of vluchtelingen. Maar wanneer je als overheid wilt werken aan sociale cohesie binnen je gemeenschap, dan zijn verenigingen, meer dan informele groepen, een culturele partij die je daarbij kan helpen. De verwachting is ook dat lokale overheden – ingezet door de decentralisatie van de zorgtaken naar gemeenten in 2015 – de door hen gesubsidieerde verenigingen hier meer op gaan aanspreken. En hen vragen er ook te zijn voor die groepen die ze normaal niet bereiken met hun activiteiten.

Maar om verenigingen zover te krijgen, is het nodig om hen te helpen. Zij hebben nu al hun handen vol aan het in stand houden van hun organisatie. Om daarnaast nog aanvullende maatschappelijke taken op zich te nemen vergt veel extra tijd, vrijwilligerswerk, geld en kennis. Middelen die schaars zijn. Ondersteuning in de vorm van subsidies en kennis lijkt dan ook broodnodig om verenigingen hun maatschappelijke oriëntatie te laten vergroten.

Conclusies

Als we terugkijken naar de in het begin van het artikel gestelde vragen, dan komen we tot het volgende resumé. Een grote groep kunstbeoefenaars is actief in groepsverband. Daarbij lijkt geslacht, inkomen en woonplaats niet of nauwelijks van invloed te zijn op wel of geen deelname aan groepen. Opleiding lijkt evenmin van invloed te zijn op het lidmaatschap van verenigingen. Wel zijn deelnemers aan informele groepen vaker hoog opgeleid. Ook leeftijd legt enig gewicht in de schaal, want vooral beoefenaars van 50 jaar en ouder zijn lid van verenigingen, terwijl beoefenaars tussen de 20 en 50 jaar in verhouding wat vaker actief zijn binnen informele groepen.

Actief zijn binnen een groep doen de beoefenaars natuurlijk omwille van de kunst, maar vooral ook vanwege de sociale component. Gezelligheid is het belangrijkste doel van verenigingen en voor leden ook de belangrijkste reden om zich aan te sluiten bij een groep. Hierin schuilt een belangrijke kracht en waarde van kunstbeoefening in groepsverband. Deze stimuleert niet alleen de artistieke ontwikkeling van de deelnemers, maar versterkt ook de sociale relaties tussen de deelnemers. De aanname is dat verenigingen, meer dan informele groepen, sterker zijn in het ondersteunen van de artistieke ontwikkeling van hun leden en beter in staat leden te werven uit verschillende sociale groepen. Met dat laatste zouden ze een bijdrage leveren aan meer sociale cohesie, maar dat verdient nader onderzoek. De aanname is gebaseerd op het feit dat de vereniging zich kenmerkt als een culturele voorziening voor beoefening, (professionele) begeleiding, scholing en presentatie. Een voorziening die mensen oproept lid te worden en te blijven. Een voorziening die samenwerking zoekt met andere partijen binnen en buiten de lokale gemeenschap. En een voorziening die de potentie heeft – met hulp en begeleiding van gemeenten en andere ondersteunende partijen – deze culturele en sociale waarde verder te ontwikkelen.

Arno Neele en Zoë Zernitz

werken als specialist onderzoek bij het LKCA en zijn beiden betrokken bij de Monitor Amateurkunst en de VerenigingsMonitor.

E arnoneele@lkca.nl

E zoezernitz@lkca.nl

Literatuur

Beerepoot, M., Neele, A., Noijens, H., & Roorda, P. (2018). *Koepelorganisaties in de amateurkunst. De belangrijkste uitdagingen*. Utrecht: Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst.

Otte, J. F. (2015). *Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.

Van den Berg, E. (2010). Kunstbeoefening in informele verbanden. In A. van den Broek (Red.), *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (pp. 209-239). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Broek, A. (2010). *FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Volz, L. & H. Heimans (2010). Kunstbeoefening in verenigingen. In A. van den Broek (Red.), *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (pp. 29-97). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Blaasmuziek: verleden, heden, toekomst

Een verkenning

Thije Adams

In Limburg heeft bijna ieder dorp een harmonie of fanfare. Ze vervulden decennialang een samenbindende rol in de gemeenschap. Maar hun muzikale en sociale setting verandert. In dit essay beschrijft Thije Adams verleden, heden en toekomst van de blaasmuziek, met het stadje Thorn in Midden-Limburg als voorbeeld.

Ik ben geboren in Thorn, een klein stadje van ongeveer 2500 inwoners in Midden-Limburg. De geschiedenis van het stadje gaat terug tot in de middeleeuwen, maar Thorn is ook bekend vanwege zijn twee uitstekende harmonieën. Waarom twee? Op grond van een vete meer dan anderhalve eeuw geleden, waar niemand meer het fijne van weet en wat eigenlijk ook niemand meer interesseert, omdat beide verenigingen er de handen vol aan hebben om ten minste net zo goed als en liefst een beetje beter te zijn dan de andere. Met als gevolg dat ze op een voor amateurs verbazingwekkend hoog niveau musiceren. Er is een tamelijk uitzonderlijke combinatie van sociaal brede verankering en muzikaal excelleren. Ik heb dat als lid van een van die verenigingen van nabij ervaren.

Maar tijden veranderen en het is de vraag of Thorn dat musiceren overkort aan volgende generaties zal doorgeven. Vroeger kon je overal in het stadje jongeren en volwassenen op hun instrument horen oefenen. Het lijkt of het de laatste jaren wat stiller wordt. De wereld van de blaasmuziek is aan veranderingen onderhevig. Maar welke dan, hoever strekken die en hoe speel je daar verstandig op in? Dat is het onderwerp van deze verkenning, met Midden-Limburg als voorbeeld.¹

Aanvankelijke materiële en sociale setting

In Limburg heeft bijna ieder dorp een harmonie of fanfare. De jongere daten van na de Tweede Wereldoorlog, de oudste van de eerste helft van de negentiende eeuw. Waarom juist dorpen? Dat heeft allereerst te maken met de materiële omstandigheden waaronder de muziekverenigingen ontstonden. Als mensen vroeger – en dat gold voor velen tot na de oorlog – muziek wilden beluisteren, moesten zij die muziek zelf spelen, zeker op het Limburgse platteland. Vrijwel niemand had een grammofoon, laat staan een piano om te bespelen.

Harmonieën en fanfares, die vaak ook ruimte boden voor toneel, vooral voor stukken waar een mens om kon lachen, hadden bovendien lange tijd nauwelijks concurrentie. Niet qua muziekaanbod, maar ook niet van andere culturele verenigingen. En evenmin van de sport, zelfs de voetballerij was nog klein. Het enige alternatief was een koor, meestal een kerkkoor. Maar voor een serenade aan een jubilerend bruidspaar was een feestelijke mars van de harmonie toch fijner dan gemakkelijk verwaaiende koorzang.

¹ Deze verkenning bouwt voort op de 'Keynote address' voor een 'International Round Table Conference' op het Wereld Muziek Concours (WMC) in Kerkrade in juli 2013. Ik ben in het bijzonder Maurice Adams, Peter Dirks, Frans Hendriks, Laurens Hendriks, Theo Rongen, Silvia Segers-Weusten, Bas Thomissen en Erik Somers erkentelijk dat zij in telkens uitvoerige gesprekken hun ervaring met mij hebben willen delen en mij de gelegenheid hebben geboden mijn inzichten daaraan te toetsen. Ik heb daar dankbaar gebruik van gemaakt.

Een derde factor is van sociale aard. De leden van een dorpsgemeenschap waren vroeger sterk op elkaar aangewezen. Gemeenschapszin was een deugd, maar ook een opgave die ze serieus namen. En hoe konden ze die beter dienen en uitdrukken dan met een muziekvereniging die religieuze en wereldlijke feesten opluisterde, die belangrijke sociale gebeurtenissen markeerde en die haar leden bovendien geestrijke ontspanning bood. Waarbij dat alles bovendien voldoende ruimte liet voor zo nu en dan een goede gezamenlijke maaltijd en een extra vaatje bier.

Deze sociaal-maatschappelijke setting werkte op nog een andere manier door. We hebben het over een betrekkelijk egalitaire samenleving. Je had de pastoor, burgemeester, dokter en notaris en de rest van de bevolking, maar iedereen at wat de tuin, de stal en de seizoenen leverden en leefde in het zelfde ritme van de dagen, de weken en de religieuze feesten. Dat betekende echter niet dat mensen vrij waren van distinctiedrang. In de wereld van de blaasmuziek kon je excelleren. Zoals later het Brabantse platteland wiersporthelden voortbracht, zo bracht Limburg muziekhelden voort. Mannen die zich door een *air varié* werkten, met dubbelstaccato's die hun weerga niet kenden, waren bekend in heel Limburg. Of zij in het dagelijks leven boer, groenteboer of melkboer waren, dat interesseerde niemand. Maar dat zij klarinet konden spelen, saxofoon of tuba: dat wist iedereen. Daarvoor ging men op zondagmiddag op de fiets naar een solistenconcours waar die helden optraden en probeerde men te achterhalen of het geheim van hun kunnen wellicht zat in speciale rietjes of een bijzonder mondstuk. Het was dit diepe verlangen van mensen om gezien te worden, om zich te meten met anderen en om uit te blinken, dat de blaasmuziek voort- en opstuwde. Mensen wilden excelleren en de blaasmuziek was een terrein, bijna het enige terrein destijds waarop dat toen kon. En dus gebeurde het daar.

Veranderingen in de materiële en sociale setting

Lange tijd is deze wereld hetzelfde gebleven. Maar na de Tweede Wereldoorlog treden onmiskenbaar en onomkeerbaar veranderingen op. Vooraleerst ten goede. Ook dorpelingen nemen voortaan kennis van wat elders te koop is. En terwijl de relatief afgeschermd kleine gemeenschap voorlopig nog intact blijft, komt de blaasmuziek tot bloei.

De periode van eind jaren zeventig tot en met de eerste jaren van deze eeuw zou in retrospectief wel eens de gouden tijd van de blaasmuziek geweest kunnen zijn. Ogenschijnlijk van de ene dag op de andere werden ook meisjes lid van een vereniging, waarmee een nieuw reservoir aan talent werd aangeboord. Tot dan toe minder bekende instrumenten als hobo's, fagotten en basklarinetten gingen deel uitmaken van de vaste bezetting. Vanaf de jaren zestig werden overal in het land met subsidies van de verzorgingsstaat

muziekscholen opgericht. De rijksoverheid droeg niet alleen financieel bij, maar zorgde ook voor kwaliteitstoezicht door een landelijke inspectie. Pas met de 'rijks erkenning' dat ze de zaken inhoudelijk en organisatorisch op orde hadden, kwamen instellingen voor een rijksbijdrage in aanmerking.

Door deze muziekscholen ontstond er meer werkgelegenheid in de muzieksector en gingen meer mensen naar een conservatorium om zich te bekwamen als uitvoerend of docerend musicus, liefst in combinatie met een opleiding tot dirigent, in de regel toegesneden op het dirigeren van harmonie en fanfare. Voor al die instrumentalisten was in professionele ensembles (symfonieorkest of militaire kapel) geen plaats. De beroepsuitoefening bestond dan ook meestal uit een lespraktijk aan een muziekschool, aangevuld met een aanstelling als dirigent van een of meer verenigingen. De instrumentale vaardigheid werd ingezet in een andere vereniging, in de regel die waaruit men was voortgekomen, mits daar op zo'n niveau werd gemusiceerd dat er voldoende muzikale uitdaging was en liefst onder leiding van een dirigent met orkestervaring in het professionele muziekleven, waarvan niet alleen de instrumentalist, maar ook de dirigent nog iets kon leren. Wanneer de eigen vereniging dat niet kon bieden ging men op zoek naar zo'n vereniging, of eigenlijk naar een vereniging met zo'n dirigent.

Dit proces van semiprofessionalisering stuwt de blaasmuziek op: goede en gemotiveerde amateurs, nog steeds de grote meerderheid, die samen met een professionele dirigent en enkele leden die ook professioneel werkzaam zijn, muziek maken. Van muzikaal sterke verenigingen begon een magneetwerking op de beste leden van minder sterke verenigingen uit te gaan. Goede muzikanten van buiten werden met gejuich ontvangen. Dergelijke mensen had men nodig om muzikale ambities te kunnen consolideren en liefst nog te verhogen. Maar aan wat aanvankelijk een winstpost leek, bleek ook een kostenkant te zitten. Naarmate de semiprofessionalisering verder voortschreed en de muzikale ambities groeiden, kwam de sociale breedte van zo'n vereniging onder druk te staan. Vroeger was iedereen uit het dorp als lid welkom. Nu was een lidmaatschap muzikaaltechnisch niet langer voor iedereen haalbaar.

Eind jaren negentig werden in het sociale draagvlak van de blaasmuziek de eerste haarscheurtjes zichtbaar, na de eeuwwisseling de eerste barsten. Naarmate het muzikale niveau van de verenigingen stijgt, appelleren die steeds meer aan leden met een middelbare tot hogere opleiding. Dat zijn in een dorpsgemeenschap echter veelal jonge mensen die hun dorp verlaten om te gaan studeren en later elders gaan werken.

Een tweede factor is de 24 uurseconomie. De blaasmuziek is opgekomen in een tijd waarin de kerkklok voor iedereen aangaf wanneer de dag begon en wanneer het welletjes was. Nu legt betaald werk mensen steeds vaker een eigen ritme op, net als andere verplichtingen en niet te vergeten vakanties. Vakanties die vroeger gerust besteed werden aan de voorbereiding op deelname aan het Wereld Muziek Concours in Kerkrade.

Wat ook veranderde, is het traditionele lidmaatschap. Vroeger werden kinderen bijna vanzelfsprekend lid van de vereniging waarvan hun vader lid was. Tegenwoordig mogen kinderen zelf kiezen en is het keuzeaanbod veel groter. Muziekbeoefening moet concurreren met een groot aantal andere mogelijke vrijetijdsbestedingen. Het is eerder uitzondering dan regel dat kinderen een half uur per dag oefenen op hun instrument. Vroeger was dat voor normaal getalenteerde kinderen heel gewoon, nu denkt men al snel dat dat alleen iets is voor toptalenten.

Dit alles zet het draagvlak voor verenigingen van blaasmuziek onder druk. Daar komt nog bij dat de regio Midden-Limburg een krimpregio is. Dit betekent meer ouderen en minder jeugd, vergrijzing en ontgroening.

Artistieke hoogte versus sociale breedte

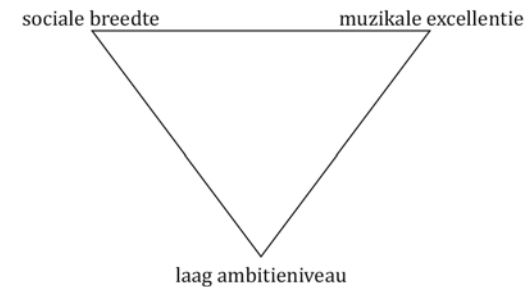
Is het mogelijk artistieke hoogte en sociale breedte blijvend te verbinden? In een recent verleden lukte dat toch ook? En is dat bij heel veel verenigingen niet nog steeds het geval? Een aantal jaren leek het er inderdaad op dat beide probleemloos gelijk op konden gaan. Dat kon zolang muzikale trekkers en muzikale volgers zich onvoorwaardelijk gebonden voelden aan hun vereniging, zolang de eersten bereid waren de pas een beetje in te houden om de volgers de kans te geven de aansluiting niet te verliezen en zolang volgers hun uiterste best bleven doen om bij te blijven. De blaasmuziek kende zoiets als een onuitgesproken sociaal muzikaal contract, het ledenbestand weerspiegelde leeftijdsopbouw en sociale achtergrond van het dorp.

Door de eerder geschetste maatschappelijke ontwikkelingen heeft dat contract aan binding verloren. De kopgroep wilde vooruit, terwijl men achter in het peloton steeds vaker een andere bezigheid zocht, binnen of buiten de vereniging. Een bezigheid waarvoor men niet iedere dag behoefde te oefenen om, als het er tijdens een repetitie of een concert op aan kwam, alsnog tekort te schieten. De figuur van de trouwe derde klarinettist op jaren verdween uit beeld. De opkomst en bloei van aparte percussie-ensembles binnen bestaande verenigingen hangen direct samen met de ontwikkelingen in de blaasmuziek. Het robuustere slagwerk bood onderdak aan diegenen die zich in de harmonie of fanfare allengs minder thuis voelden. Doorgaans buiten het verband van de traditionele verenigingen kwamen er de bandjes in de pop-, rock- en bluesmuziek.

Muzikaal excelleren en sociale inclusie gaan in de blaasmuziek niet meer per se samen. Integendeel, ze staan inmiddels eerder op gespannen voet met elkaar. Muzikale hoogte is vooral haalbaar voor en met hoogopgeleide leden. En juist dat deel van de bevolking verdween uit het dorp, of althans uit het dorpsleven. Anderzijds maakt een dominantie van excellente musici het voor minder getalenteerden onaantrekkelijker om mee te doen.

Hoe dit dilemma op te lossen? Hoever kunnen muzikale ambities gaan zonder dat zij zichzelf beroven van hun sociale basis? Iedere vereniging dient een passende positie te bepalen binnen de hoekpunten van een driehoek (zie figuur 1).

Figuur 1. Drie zaken waarin een muziekvereniging positie moet kiezen

Het lage ambitieniveau van hoekpunt, 'niets doen of althans zo min mogelijk', is een optie voor verenigingen die zich erbij hebben neergelegd dat de meeste leden alleen spelen tijdens de wekelijkse repetitie. Het lidmaatschap is vooral een kwestie van gezelligheid, de aanwas van jonge leden stagneert. Hier is nog wel de sociale breedte te vinden (de hoekpunt linksboven), maar nauwelijks het streven naar muzikale hoogte (de hoekpunt rechtsboven). Hier is ook een minimale bestuurslast een probleem. Zelfs vitale verenigingen kost het moeite om competente bestuursleden te vinden. Het is dan ook de vraag of verenigingen met een laag ambitieniveau kunnen voortbestaan. Oudere leden zullen gewoontegetrouw misschien nog een tijdje blijven komen, maar welke jongeren ambiëren het lidmaatschap van zo'n uitloopmodel? In feite gaat het hier om een sterfhuisconstructie. Fuseren met een andere noodlijdende vereniging betekent in zo'n geval vaak alleen maar uitsstel van executie.

De tweede hoekpunt is vol inzetten op de sociale breedte van een muziekvereniging. De muziek is het middel, de vereniging, soms zelfs breder dan de traditionele harmonie of fanfare, is het doel: veel sociale binding en dan maar wat minder muzikale hoogte. Een dergelijke positiebepaling gaat bijna per definitie samen met de keus voor wat doorgaans wordt aangeduid als lichter repertoire, zoals arrangementen van songs, musicals en filmmuziek. Dit is ook de setting waarin de cross-over gedijt: muziek plus zang, dans of een verhaal, een concert met lichteffecten. Van een dergelijke insteek gaat een sterk sociaal mobiliserend effect uit, want er is immers een veelvoud aan handen nodig om dat te realiseren. Is dit een duurzaam model? De tijd zal het leren.

Op korte termijn is er sprake van succes. Het is de manier om verenigingen die kwijnend zijn weer bij de tijd te krijgen. Een mogelijk risico is dat op wat langere termijn alleen jongeren zich tot een dergelijke vereniging voelen agetrokken die zich minder snel voor lange tijd binden aan de vereniging. Een vereniging zonder de traditionele dwarsdoorsnede van alle leeftijdsgroepen heeft minder continuïteit dan verenigingen van de oude stempel. Bovendien dreigt het 'beatmis-effect': de pogingen om met een gitaar jongeren de kerk in te lokken hadden slechts kortstondig succes. Toen het nieuwe eraf was, bleven niet alleen de nieuwe gelovigen weg, maar ondertussen ook de oude. Een muziekvereniging die dus op deze wijze wil moderniseren, moet daarop bedacht zijn. De opgave is authentiek te blijven.

Hoekpunt 3 ten slotte is het vol inzetten op muzikale excellentie. Hier stellen de deelnemers zich primair ten doel zo goed mogelijk muziek te maken. Dat kan zoals gezegd ten koste gaan van de sociale basis van een vereniging.

Tussen servet en tafellaken

In hoeverre bieden professionalisering, regionalisering en projectmatig werken soelaas? Het repertoire voor een blaasorkest is beperkt, de grote werken voor blaasorkest zijn op de vingers van één hand te tellen. Het heeft daarom geen zin om over blaasmuziek na te denken in termen van professionaliteit. Voor de voorhoede is geen volledig professionele status in de blaasmuziek weggelegd en amateurs zijn en blijven de dragers van een vereniging.

Qua inkomsten zijn blaasorkesten overwegend afhankelijk van vrienden en donateurs. Vrijwilligers doen het werk. Ze zijn dus financieel en organisatorisch afhankelijk van een voldoende sterke sociale basis. Er moet een vereniging, een stevige, sociaal gedragen entiteit zijn waar (semi)profs zich bij kunnen aansluiten. Amateurs dragen een vereniging, profs helpen haar vooruit. Dit heeft consequenties voor het maatschappelijk aanzien van de sector: ze verkeert tussen servet en tafellaken. Is die sector muzikaal wel helemaal serieus te nemen of gaat het uiteindelijk toch om het muzikale verlengstuk van de Sinterklaas- en Carnavalsoptocht?

Maar de binding aan de oude dorps- en gemeenschapsstructuren is niet absoluut. Muzikaal sterke verenigingen met bovendien een stevig bestuur kunnen regionaal een aantrekkende werking hebben op goede musici van elders. Bij toonaangevende verenigingen als die van Thorn en Eijsden vormen dergelijke musici onderhand ongeveer de helft van de leden. Verder komt dit vooral voor in Friesland en Gelderland, provincies met eveneens krimpregio's. Het vergt grote bestuurskracht om een amateurvereniging met de ambitie om muzikaal te excelleren regionaal te laten functioneren. Verenigingen op dit niveau hebben al snel de omvang van een niet eens zo heel kleine onderneming. Alleen verenigingen die behalve muzikaal ook bestuurlijk organisatorisch sterk zijn, kunnen een dergelijke stap overwegen.

Ook projectactiviteiten bieden de voorhoede en de semiprofs de mogelijkheid om de beperkingen, die de schragende sociale structuur van een vereniging bijna per definitie met zich meebrengt, even te ontlopen. Anders dan voor een permanente structuur zijn voor losse activiteiten soms wel fondsen te vinden om een keer wat groter uit te pakken. Al ontvangt in de regel alleen de dirigent een honorarium, uitvoerende musici krijgen hooguit onkosten vergoed. Doorgaans zijn vooral getalenteerde jongeren die hun ervaring willen vergroten voor dergelijke projectactiviteiten te vinden. Bestaande verenigingen kijken er bijna per definitie met gemengde gevoelens naar. Ze zien dat projecten het aanzien van de blaasmuziek kunnen vergroten, maar ze halen ook energie weg, juist bij die verenigingen. Een paar dagen intensief repeteren en dan een concert geven, dat is voor hen in de regel niet weggelegd. Ook het streven om met ingehuurde krachten op een concours beter te presteren dan op het gangbare niveau heeft als risico dat wat snel wordt opgepompt daarna nog sneller leegloopt. Men leeft even boven zijn stand en is vervolgens nog lange tijd bezig om de schade daarvan te herstellen. Voor iedereen is dan immers het bewijs geleverd dat het op eigen kracht niet lukt. Een projectvereniging is daarmee in het beste geval, speciaal voor jongeren, een muzikaal interessante aanvulling op het musiceren in meer traditioneel verenigingsverband. Maar het vormt sociaal en dus op de langere termijn ook muzikaal geen alternatief.

De kaarten liggen op tafel

Is de blaasmuziek een sector waar je met een gerust hart tijd en energie in kunt steken of moet je je muzikale heil maar liever elders zoeken? De combinatie van krimp en vergrijzing, meer mobiliteit en tijdsgebrek, een overvloed aan cultureel en mediaal aanbod, de groeiende welvaart en mogelijkheden van vrijetijdsbesteding, de sociaalpsychologische factor dat mensen in hun vrije tijd zonder al te veel inspanning veel willen beleven – dit alles maakt het (leren) bespelen van een muziekinstrument in een muziekvereniging niet het eerste waaraan men denkt.

Volgens gegevens van de landelijke koepelorganisatie voor instrumentale amateurmuziek KNMO blijft het aantal verenigingen voor blaasmuziek voornamelijk tamelijk constant. Wel loopt het aantal leden jaarlijks met ongeveer één procent terug. De kans dat dit tijdelijk is en straks alles weer gewoon wordt zoals het was, is erg klein. De wereld van de blaasmuziek kan externe ontwikkelingen uiteraard niet keren, maar kan wel met een scherp besef van eigen mogelijkheden en beperkingen daarbinnen zo goed mogelijk positie kiezen. Eerder waren drie oriëntatiepunten voor afzonderlijke verenigingen aan de orde (figuur 1). Nu nog een enkele opmerking over de sector als geheel.

Semiprofessionaliteit voor enkelen in de voorhoede is de natuurlijke bovengrens van de blaasmuziek. Het is een muzieksector waar die voorhoede en het grote peloton op elkaar zijn aangewezen, met de gedreven amateur in

een spilfunctie. Dat is geen eenvoudige, stabiele positie, maar ook niet eentje van alleen maar zwakte. In de sociale worteling steekt nog steeds een grote kracht. Het begrippenpaar 'kunstkunst' en 'gunstkunst' van socioloog Abram de Swaan is hier verhelderend. Kunstkunst is kunst van en voor professionele kunstenaars. Gunstkunst is kunst voor en van leken. Beide zijn zelden onversneden, de werelden lopen op velerlei manieren in elkaar over. Het streven naar excellentie in de gunstkunst is daarvan een goed voorbeeld. De blaasmuziek heeft haar zwaartepunt in de gunstkunst: het is muziek voor een breder publiek veelal uitgevoerd door leden van datzelfde publiek.

Voor de geloofwaardigheid van de sector is het belangrijk dat men niet alleen zichzelf muzikaal serieus neemt, maar ervoor zorgt dat ook de buitenwereld dat doet. Dat kan uiteindelijk slechts op één manier: door op een serieuze manier goede muziek te spelen. Met goed repertoire dus, bestaand en nieuw. De sector moet een betere aansluiting zien te vinden bij de rest van het muziekleven. Te diep in de comfortabele zitkuil van de gunstkunst wegzakken is funest.

Decennia lang heeft het buitenschoolse instrumentale muziekonderwijs, binnen de veelal door de overheid gesubsidieerde muziekschool, een grote rol gespeeld in de muzikale opleiding van de jeugd. Dat onderwijs heeft overal in het land, ook in Midden-Limburg, grote klappen gekregen. Hoe dat op langere termijn zal uitpakken en of er deugdelijke, misschien zelfs betere, alternatieven tot ontwikkeling komen, is op dit moment onzeker. Punt van aandacht voor de (lokale) politiek is of ze van verenigingen mag verwachten daarin zelf te voorzien. Op dit moment is het beeld zeer divers en sterk afhankelijk van de beschikbaarheid van competente personen. Veel verenigingen zijn te klein om zelf opleidingen overeind te helpen en te houden. In een enkel geval echter bloeit de opleiding en is het wegvallen van de muziekschool aangegrepen om als vereniging in de opleiding van jongeren te investeren. Kinderen en jongeren niet alleen opleiden, maar ook vasthouden, is ook voor de blaasmuziek van levensbelang. Voor afzonderlijke verenigingen en voor de sector als geheel.

Hoe ziet de toekomst van de blaasmuziek eruit? Zal er sprake zijn van verder verloop? Zal de tendens tot fuseren en regionaliseren zich doorzetten en zo ja, in welk tempo? Het is modieus om te spreken over burgerschap, over samen bouwen aan de samenleving en duurzame sociale structuren die individueel engagement met burens en familie overstijgen. Verenigingen voor blaasmuziek met hun vaak meer dan honderdjarige traditie zijn echter een belichaming van dergelijke structuren. Zij bieden leden van onze samenleving de mogelijkheid om zich individueel te ontwikkelen en vertegenwoordigen tevens een groot potentieel om mensen te binden, om individu en samenleving op elkaar te betrekken.

Thije Adams is musicoloog en was in het verleden medewerker op het Ministerie van OCW, het laatst als directeur Algemeen Cultuurbeleid en directeur Internationale Betrekkingen. Hij publiceert regelmatig essays over cultuur en cultuurbeleid.
E th.h.adams@planet.nl

Diversiteit van muziekbeoefening in Delfshaven

Aušra Listavičiūtė¹

Muziekbeoefening kent vele verschijningsvormen, zeker in etnisch-cultureel gemengde stadswijken. Aušra Listavičiūtė verkende in 2017 de vele formele en informele verbanden waarin mensen in het Rotterdamse stadsdeel Delfshaven hun muzikale hobby vormgeven. Zij geeft in dit artikel een bloemlezing van wat zij allemaal aantrof.

Delfshaven is een bestuurscommissiegebied in het westen van Rotterdam en omvat de wijken Delfshaven, Schiemond, Middelland, Nieuwe Westen, Spangen, Bospolder / Tussendijken, Nieuw Mathenesse, Oud Mathenesse en Witte Dorp. Dit gebied is een meltingpot van culturen: naast autochtonen (circa 30%) wonen er onder meer mensen met een Surinaamse, Antilliaanse, Kaapverdiaanse, Turkse en Marokkaanse achtergrond.

Er vinden veel culturele activiteiten plaats, in buurthuizen, kerken en privé-ruimtes, maar ook in culturele instellingen zoals het World Music & Dance Centre (WMDC)², podium Grounds en het Maaspodium. Professionele musici als Sabrina Starke, Gery Mendes, Magda Mendes en Broederliefde hebben er bovendien hun thuishaven.

Hieronder volgt een greep uit de vele vormen van amateurmuziekbeoefening in Delfshaven. Een compleet beeld geven is onbegonnen werk. Deze bloemlezing illustreert de grote verscheidenheid aan zowel muziekstijlen als manieren waarop mensen aan hun hobby vorm en inhoud geven. Les volgen en beoefening blijken niet altijd strikt te scheiden. Evenmin is de grens tussen formeel en informeel altijd strak te trekken. Dit artikel werkt van formeel naar informeel, om te eindigen met een voorbeeld van iemand die volstrekt op eigen houtje bezig is.

Werelds Delfshaven Festival

De rijkdom aan muziek, dans en *spoken word* uit verschillende culturen is jaarlijks tijdens het Werelds Delfshaven Festival te zien. In 2009 signaleerden de coördinator van het Rotterdams Volkstheater Jan Meijer, cultuurscout Delfshaven Esther Gernette en opbouwwerker Theo de Lange de behoefte van zelforganisaties om zichzelf gezamenlijk te presenteren. Eerst trok het Rotterdams Volkstheater het festival, met de cultuurscout van Delfshaven als adviserend partner. Het festival vond toen op het Heemraadsplein plaats, hét centrale plein in Delfshaven en trefpunt van Kaapverdianen. Vanaf 2015 is het festival een coproductie van het Rotterdams Volkstheater en podium Grounds en vindt het plaats achter De Machinist aan de Schie, volgens de organisatoren een goede plek om verder te groeien en met een zowel lokale als stedelijke uitstraling.

Het multidisciplinaire festival is op deze locatie van een zaterdagmiddag uitgegroeid tot een driedaags gratis evenement met circa vijfduizend bezoekers. Er is parallelprogrammering op drie podia, met participatie van bewoners, gemeenschappen, organisaties, amateurs en professionele artiesten uit Delfshaven en daarbuiten. Diversiteit van disciplines en culturen van Delfshaven staat centraal. Stichting FullMoon Babylon verzorgt op

¹ Met dank aan Oscar van der Pluijm (WMDC/podium Grounds) en Jan Meijer (Rotterdams Volkstheater).

² Een samenwerking (verzamelgebouw) van podium Grounds, de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) en de kunstvakopleiding Codarts.

vrijdagavond de start van het festival met een showcaseprogramma (voor de stichting de seizoensafsluiting). Studenten van de afdeling wereldmuziek van Codarts vormen de kern van dit programma en daarmee verzekert FullMoon Babylon zich van kwaliteit en culturele diversiteit van de muziek. Zaterdag is er overdag een familieprogramma. 's Avonds krijgt jong talent – amateurs en professionals – uit Delfshaven een podium: rappers, dj's, *spoken word*-artiesten, dansers en zangers zorgen voor een uiterst gevarieerd programma. Zondag is een familie- en traditiedag. De focus ligt dan meer op verschillende gemeenschappen, van kasekoband tot Balkandans, van Eritrese koffieceremonie tot Marokkaanse thee, van oer-Hollandse fanfare tot Javaanse dans. Verder zijn er optredens van een gamelanorkest en van de vele koren die de wijk rijk is. Het Werelds Delfshaven Festival toont daarmee alle facetten van de wijk.

De organisatie doet naast dit festival meer voor de wijk. Zo is er een Werelds Delfshaven wintereditie in Grounds en zijn er diverse Wereld Wijde Wijk-edities op verschillende pleinen in Delfshaven, met de nadrukkelijke focus op lokale culturele organisaties en artiesten. Zo werkt Werelds Delfshaven aan een bruisend cultureel netwerk in Delfshaven.

SKVR-wijkmuziekscholen

In het World Music & Dance Centre (WMDC) is een leslocatie van de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR) gevestigd. Leerlingen van alle leeftijden en stijlen (klassiek, pop, jazz en wereldmuziek) ontmoeten elkaar in de wekelijkse instrumentlessen, orkesten en ensembles of op het Open Podium waar ook niet-SKVR-leerlingen gebruik van kunnen maken. De SKVR verzorgt daarnaast naschoolse muziek- en orkestlessen op basisscholen in de wijken Schiemond, Spangen en Tussendijken. Kinderen leren hier om samen muziek te maken op viool, keyboard, saz, accordeon, klarinet, saxofoon en (elektronisch) drumstel.

Showband Oud-Mathenesse

Showband Oud-Mathenesse, officieel 'Drumband en Majorettepeloton Oud-Mathenesse Rotterdam' verschilt van andere brassbands en fanfareorkesten doordat de formatie beperkt is tot slagwerkinstrumenten (basdrums, cymbals en snare drums) en dwarsfluiten. De showband begon omstreeks 1968 toen Martin van den Bosch en zijn dochter Ingrid een muziekclubje startten voor

de kinderen uit Het Witte Dorp en Oud Mathenesse. Het clubje groeide uit tot een drumband met majorettes. Tegenwoordig staat de showband onder de leiding van Ed van Gelder. De lessen vinden plaats in buurthuis de Put, waar wekelijks 22 jongeren muziekles krijgen en 23 senioren repeteren. Op dit moment zijn er geen majorettes. 'Meisjes vinden de kleding ouderwets, ze willen niet meer in pakjes met korte rokjes lopen', aldus Van Gelder.

De afgelopen vijf jaar verdubbelden het aantal leden en het aantal concerten (inmiddels twintig per jaar). Van Gelder: 'Drie keer per jaar zijn we bezig met het werven van nieuwe leden. We delen rond 1500 flyers uit, maken mond-op-mond reclame, organiseren een open dag en optredens. Drie keer per jaar in de periodes van oktober-december, januari-maart en april-juni doen we mee aan ZoWel! Sport & Activity voor kinderen.' De band geeft zit- en loopconcerten in de hele regio. Ze neemt verder deel aan wijkactiviteiten, festivals (zoals Avondvierdaagse), bedrijfsfeesten en straatparades.

Choro school

De Choro school is de eerste Europese afdeling van de Escola Portátil de Música (EPM, draagbare muziekschool) in Rio de Janeiro. De afdeling is in 2012 met toestemming uit Rio opgericht door gitarist Marijn van der Linden. Leerlingen komen uit heel Nederland en zelfs België en Duitsland voor lessen in samba en choro (een muziekvorm die in de negentiende eeuw in Rio is ontstaan door samensmelting van Europese dansmuziek en Afrikaanse ritmes). Er zijn lessen voor zang en diverse instrumenten: dwarsfluit, zang, piano, pandeiro, sax, gitaar (zes- en zevensnarig) en cavaquinho (sopraan-gitaar). Op deze school zitten kinderen en volwassen amateurs, maar ook professionals en conservatoriumstudenten.

Behalve muzieklessen zijn er ook lessen in capoeira, een Braziliaanse vechtsport die zijn oorsprong vindt in de slavernij. Hier wordt capoeira volgens de traditie begeleid met live zang en muziek op typisch Braziliaanse instrumenten: berimbau (snaarinstrument), pandeiro (percussie), caxixi (percussie), atabaque (percussie) en agogô-bel. Na afloop van de lessen spelen mensen samen in een roda (sessie) en zijn er Braziliaanse hapjes. Jaarlijks organiseert de school een 'Choro Sunday' in Grounds en het Choro Festival. Voor beide evenementen verzorgen Braziliaanse musici (de 'masters') een concert en een masterclass. Daarnaast organiseert de school vele andere kleine evenementen in de stad Rotterdam, vaak in samenwerking met andere lokale organisaties.

Zangschool Rotterdam

In bedrijfsverzamel pand De Fabriek van Delfshaven is sinds 2013 Zangschool Rotterdam gevestigd, een privaat initiatief van zangdocente, zangeres en actrice Marga Zwirs. Ze gebruikt verschillende zangmethodes, zoals het Universal Voice System (UVS) en Estill Voice Training (EVT) en leerlingen kunnen kiezen voor alle stijlen, van opera tot jazz. Mensen uit heel Rotterdam, van jong tot oud, van beginner tot (ver)gevorderd, komen hier lessen volgen. De school groeit nog steeds, heeft duizend leerlingen en werkt met een team van tien professionele zangdocenten. Drie keer per jaar geven leerlingen eindpresentaties en kunnen ze podiumervaring opdoen op het nabijgelegen podium Grounds.

Koren in Delfshaven

Delfshaven kent een flink aantal koren. De doelen lopen uiteen van vrijetijdsbesteding, een sociaal-maatschappelijke rol, de aanbidding van God en professionele beoefening van muziek. De meeste zijn amateurkoren, die een professionele dirigent(e) en soms professionele begeleiding inhuren. Hierna beschrijf ik enkele koren.

Het Spangen Gospel Choir is een christelijk gemengd koor met zowel een kerkelijk als vrijetijdskarakter. Hun passie is gospel, Nederlands- of Engelstalige nummers. Het koor repeteert een keer per twee weken en huurt een professionele dirigent en pianist in.

Vrouwenkoor Grenzeloos repeteert wekelijks in het Rosa buurthuis. De leden zijn vrouwen uit diverse culturen die onder begeleiding staan van een professionele dirigente. In het Smartlappenkoor Delfshaven en in het Kolkkoor zingen oudere mensen. Corps d'Esprit en Wijkkoor 3021 zijn beide gemengde amateurkoren met een vrijetijds- en sociaal karakter.

Het Rotterdams Jongenskoor is in 1957 opgericht, trad in binnen- en buitenland op en heeft diverse cd's op naam staan. Het repertoire bestaat onder meer uit klassieke muziek. Het koor repeteert tegenwoordig een keer per week op het oude schip Fighter en de activiteiten zijn op een lager pitje gezet.

Daarnaast zijn er ook enkele schoolkoren, zoals het Vierambacht-schoolkoor, Mozaïekschoolkoor en het schoolkoor van IBS Al-Ghazali. Veel kerken hebben ook koren: de Brandaris, de Pelgrimvaderskerk van Oud-Delfshaven en de migrantenparochie Paróquia Nossa Senhora da Paz Rotterdam. Tot slot is er de Kathedrale Laurentius & Elisabeth Cantorij.

Oefenruimte De Frikandel

Oefenruimte De Frikandel is gevestigd in de kelder van een voormalige wietkwekerij aan de oever van de Schie. Twee vrienden hebben hier vier oefenruimtes ingericht voor bands tot maximaal negen personen en een kleinere ruimte voor maximaal vijf personen. Er oefenen ongeveer dertig bands op vaste basis en zeventig bands op losvaste basis, uit Rotterdam en omgeving en in de meest uiteenlopende stijlen. De vrienden organiseren jaarlijks het Festival de Frikandel, afwisselend in Grounds en in De Nieuwe Tuin achter De Machinist (voormalig Landgoed van Cool tot Terhave). De line-up is een selectie van de beste bands die in de oefenruimtes gebruiken.

Rockschool El Mono Flamenco

In de wijk Middelland heeft gitarist Marcus Serck zijn boetiek met geïmporteerde gitaren uit Spanje, accessoires, leermethoden en boeken. Naast de winkel heeft hij een kleine muziekschool opgezet waar kinderen (bas)gitaar- en drumles kunnen krijgen en in een band spelen. Meestal oefenen kinderen er rock- en popliedjes.

The Urban Family

Op initiatief van de stichting Thuis Op Straat (TOS) en Real Events is in 2015 de stichting The Urban Family (TUF) opgericht om jongeren in Spangen een positieve bijdrage te laten leveren aan hun leefomgeving en ze daarmee ook een beter toekomstperspectief te bieden. TUF bestaat uit een muziekstudio en een werkplek en verzorgt rapworkshops aan de kinderen van zes wijk-scholen en maakte met het urbanfestival BellamyBeats een rap over de wijk, waar een cd van is uitgebracht. Daarnaast organiseren de jongeren verschillende evenementen in Spangen voor andere jongeren, zoals BellamyBeats. Ook voor jongeren die niet veel met muziek hebben, is er een werkplek ingericht: zij helpen buurtbewoners bij tuinieren en het opknappen van portieken. Hierdoor daalde de straatoverlast.

Spang!

Spang! is een voormalige sportzaal bij het Sparta-stadion, die José da Silva en Clyde Pinas begin 2016 hebben omgetoverd tot een opnamestudio en broedplaats voor producers en dj's. Jongeren zijn er, zelf of in workshops, bezig met alle facetten van muziek maken: rappen, zingen, produceren, eigen beats, videoclippen maken, evenementen organiseren en omgaan met multimedia. Er zijn één grote en drie kleine studio's en een evenementenzaal.

Samuel Semedo

Dj en producer Samuel Semedo geeft muziekworkshops aan jongeren in Delfshaven. Hij is autodidact, onder meer via tutorials op YouTube. 'Workshops geven begon vanzelf. Er zijn in Delfshaven wel studio's, maar producers zijn zelf aan het werk. (...) Toen heb ik gehoord dat ik voor mijn initiatief subsidie kon aanvragen. Dat heb ik gedaan. Via mond-op-mond reclame komen jongeren naar mijn muziekworkshops.' Veel jongens willen dj of producer worden, vooral hiphop is populair. Tijdens workshops kunnen ze een mini-ep of album maken.

Gamelanorkest Trisno Soeworo

Een Opzoomer-project³ in Middelland bracht in 1989 Javanen uit Rotterdam en omstreken bij elkaar. Dat bleek een impuls vaker om bij elkaar te komen. Om Javaans-Surinaamse ouderen uit hun isolement te halen is een gamelanorkest gestart en ondergebracht in stichting Bebarengan Anggawe Rukuning Rakyat ('Samen brengen wij onze cultuur bij elkaar'). Doel van het orkest is om de eigen cultuur te beoefenen, te behouden en te presenteren. De orkestleden komen vrijdagavond en zondagmiddag in het Huis van de wijk Schiemond bij elkaar om gamelan te bespelen, te zingen en te dansen. Op die plek repeteren ook vijf Javaanse popbands en worden Javaanse tradities als klederdracht, eten en taal in ere gehouden.

³ Voor een omschrijving van dit Rotterdamse burgerparticipatieproject, zie www.opzoomermee.nl

Kaapverdiaanse muziek

Er zijn een paar plekken in Delfshaven waar Kaapverdianen zich spontaan verzamelen en muziek spelen. Bij Kaapverdiaanse bewonersvereniging A. Pousada bijvoorbeeld wordt in het weekend mazurka gedanst en muziek gespeeld. Professionals en amateurs komen bij elkaar om muziek te spelen. Ze leren van elkaar en beleven hun muziek.

Kaapverdiaanse batukgroep

De stichting Casa Tiberias heeft mensen bij elkaar gebracht die batuk wilden leren spelen, een Kaapverdiaans muziekgenre. Er is een batukgroep van zo'n acht vrouwen en een man die twee keer per maand samen oefenen en de eigen cultuur leren kennen. Autodidact Bitá Semedo Varela uit Praia geeft lessen in spelen en zingen. Batuk speelt men in een kring, met speelzakken en zang, in polyritmie met geïmproviseerde teksten.

Ettaouhid

Ettaouhid is een zelfstandige sociaal-culturele vereniging met islamitische basis gevestigd in Middelland en het Oude Westen. De Marokkaanse vereniging werd ruim 25 jaar geleden opgericht door Rotterdamse studenten en telt op dit moment ongeveer zeventig leden. Via haar dochterstichting Al Wahda organiseert de vereniging diverse culturele activiteiten, zoals darboukaspeellessen voor kinderen. Verder is er een mannenkoor (Al Wahda Afrah) en een meidengkoor. De vereniging doet dit op eigen kracht en huurt geen professionals in.

Indiase muziekschool Rasique

Prewien Pandohi-Mishre is een zanger en musicus uit Rotterdam, gespecialiseerd in Indiase klassieke (Khayal) en meditatieve (Kirtan, Bhajan) muziekstijlen. Hij volgt een master Indiase klassieke muziek op Codarts. Om de Indiase muziek te stimuleren heeft hij Rasique Music School opgericht, sinds 2018 gevestigd in Grounds. Elke zaterdagochtend geeft hij les in de Noord-Indiase klassieke zang en enkele verwante zangstijlen.

Stewy Fonseca Gomes

De meeste mensen beoefenen hun creatieve hobby alleen, ook in de muziek. Daarom besluit ik met iemand die volstrekt op eigen houtje met muziek in de weer is. Beatmaker en producer Stewy Fonseca Gomes is vooral thuis bezig met muziek maken, soms bij vrienden. Muziek heeft hij van huis uit meegereggen en hij heeft zijn eigen weg verder gevonden door het volgen op sociale media van shows en video's van professionele musici of producers, via YouTube-tutorials en via workshops van muziek- of wijkorganisaties. Zijn eigen creaties deelt hij op internet, waarop hij via sociale media reacties krijgt en met anderen kennis en ervaring deelt.

Aušra Listavičiūtė is musicoloog, journalist en cultuurmanager. Sinds 2013 werkt zij bij podium Grounds in Rotterdam Delfshaven als wijkcoördinator.
E ausra@grounds.nu

Informele kunstgroepen: Alphen revisited

Pepijn van Houwelingen

In 2009 heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau informele kunstgroepen in Alphen aan den Rijn onderzocht. Acht jaar later is een herhalingsonderzoek gedaan. Pepijn van Houwelingen beschrijft in dit artikel hoe het de groepen van toen is vergaan en welke nieuwe groepen erbij kwamen.

Informele kunstgroepen zijn lastig in kaart te brengen, omdat ze per definitie klein zijn en ook nergens formeel, bijvoorbeeld als stichting of vereniging, geregistreerd staan (Van den Berg, Van Houwelingen, & De Hart, 2011; zie ook het artikel van Arno Neele en Zoë Zernitz elders in dit nummer). Daarom heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) er in 2009 voor gekozen het onderzoek naar informele kunstgroepen te beperken tot de gemeente Alphen aan den Rijn (Van den Berg, 2010) en daar het aantal informele kunstgroepen zo goed mogelijk in kaart te brengen en te beschrijven. Uiteindelijk zijn met 42 mensen uit twintig van de in totaal zeventig gevonden informele kunstgroepen interviews gehouden. In 2017 is dit onderzoek herhaald. In dit artikel beschrijf ik de bevindingen uit dit tweede onderzoek.

Doel en opzet van het onderzoek

Het doel van het onderzoek was tweeledig. Ten eerste zijn de twintig informele kunstgroepen die in 2009 werden onderzocht, weer benaderd. Bestaan ze nog en hoe is het ze de afgelopen acht jaar vergaan? Zijn er nieuwe leden bijgekomen en oude leden vertrokken? Heeft de groep zich inhoudelijk ontwikkeld en zo ja hoe? Is de groep misschien geformaliseerd geraakt? En hebben ze iets gemerkt van de cultuurbezuinigingen? Uiteindelijk is het ons gelukt de helft opnieuw te benaderen en te bevragen.

Daarnaast hebben we geprobeerd zoveel mogelijk nieuwe informele kunstgroepen in Alphen aan den Rijn op te sporen en te spreken. Ongetwijfeld zijn in 2009 groepen over het hoofd gezien en uiteraard zullen er de afgelopen acht jaar nieuwe groepen zijn ontstaan. We hebben hiervoor net als in 2009 een aantal sleutelfiguren binnen de gemeente benaderd, waaronder de gemeentelijke cultuurcoördinator, een lid van de galerie in Alphen aan den Rijn (STA-ART) en een medewerker van het kunstencentrum in Alphen, Parkvilla. Daarnaast zijn er oproepen geplaatst in de lokale krant *Witte Weekblad* en op de lokale website www.alphens.nl. Ook hebben we dankbaar gebruikgemaakt van een lijst met namen en contactgegevens van muziekbands in Alphen die ons is aangeleverd door het PopPlatformAlphen.¹ Uiteindelijk hebben we 22 nieuwe informele kunstgroepen in Alphen benaderd en (telefonisch) gesproken.

De duur van de interviews varieerde van ruim tien minuten tot bijna een uur, met een gemiddelde van ongeveer twintig minuten. Aan de gesprekken lag een onderwerpenlijst ten grondslag, grotendeels gebaseerd uiteraard op de thema's die eerder in 2009 ook besproken en onderzocht zijn. De gesprekken zijn allemaal opgenomen en direct na het gesprek zijn de belangrijkste bevindingen in een verslag genoteerd op basis van aantekeningen tijdens het

gesprek. Op momenten dat er iets interessants of opmerkelijks werd gezegd, noteerde de interviewer de opnameminuut, zodat deze fragmenten naderhand makkelijk konden worden teruggevonden en eventueel letterlijk geciteerd. Deze verslagen zijn minstens twee keer grondig gelezen, voor het opstellen van een lijst met onderwerpen (codes) en voor het coderen van de interviews zelf. Op basis hiervan is vervolgens dit artikel geschreven.

Ook in Alphen is het cultuurlandschap de afgelopen acht jaar behoorlijk veranderd, onder meer door de bezuinigingen op cultuur. Na 2008 liepen de inkomsten van lokale overheden snel terug, met bezuinigingen als gevolg, ook op instellingen voor amateurkunst (Neele, 2016). In Alphen is 1 miljoen euro bezuinigd op een cultuurbudget van 4,4 miljoen euro, een forse reductie (Ensink, 2016). Vooral de muziekscholen hebben het, in het hele land, zwaar te verduren en zijn in diverse gemeenten inmiddels vervangen door (al dan niet gesubsidieerde) muziekcollectieven van (voormalige) muziekschooldocenten (Van Houwelingen, Boele, & Dekker, 2014). Zo ook in de gemeente Alphen aan den Rijn, waar de voormalige Streekmuziekschool in augustus 2016 is stopgezet en vervangen door de Coöperatie Nieuwe Muziekschool Alphen (Ensink, 2017). Onder invloed van de bezuinigingen is ook het lokale poppodium Het Kasteel verdwenen, iets wat veel bands in Alphen betreuren.

Informele kunstgroepen in Alphen: acht jaar later

In 2009 zijn twintig van de in totaal zeventig gevonden informele kunstgroepen nader onderzocht (zie tabel 1). Twaalf hiervan hebben we in 2017 wederom kunnen bevragen. Zeven van hen blijken nog te bestaan oftewel iets meer dan de helft. Maar we hebben twee vijfde van de groepen uit 2009 niet kunnen traceren en vermoedelijk is de uitval onder deze groep groter. Immers, een logische reden dat we ze acht jaar later niet konden vinden, is dat ze niet meer bestaan. We moeten uiteraard veel slagen om de arm houden – ook omdat onze steekproef verre van volledig is – maar we zouden voorzichtig kunnen concluderen dat ongeveer de helft van de informele kunstgroepen die we in 2009 in Alphen onderzochten, acht jaar later nog bestaat. Daarmee lijkt de 'bestendigheid' van informele groepen – in vergelijking met verenigingen en stichtingen – relatief beperkt te zijn.

Opgehouden

Waarom bestaan (minstens) vijf van de informele kunstgroepen acht jaar later niet meer? De redenen hiervoor verschillen, maar zijn vaak persoonlijk van aard. Een respondent is bijvoorbeeld in 2016 gestopt met de schildersgroep die ze leidde, omdat ze er op een gegeven moment 'genoeg van had'. Dat kwam vooral omdat de deelnemers artistiek geen vooruitgang meer boekten (ze hadden hun plafond bereikt). De informele kunstgroep was daarmee eerder een soort gezelligheidsgroep geworden: het was 'te

¹ We willen hiervoor graag Machiel van der Schoot en Rob Baartwijk hartelijk bedanken.

vrijblijvend'. De respondent kon de groep niet verder meer brengen. Ook besteedden de deelnemers veel tijd aan het bespreken van elkaars kwaaltjes. Soms dacht de respondent dat ze beter therapeut had kunnen worden, iedereen 'had iets'. Hoewel de cursussen haar geld opleverden, besloot ze ermee te stoppen omdat het haar inhoudelijk, haar belangrijkste motivatie, niet veel meer bracht. Ze gaf in 2016 te kennen dat ze een sabbatical wilde, maar dat beviel zo goed dat die permanent werd. De circa zestien cursisten zijn, op twee na, overgestapt naar een andere groep [6].²

Tabel 1. De onderzoekspopulatie uit 2009 die in 2017 opnieuw is benaderd

Discipline	Subdiscipline	Groep(snaam)
Beeldend	<i>Schilderen</i>	<i>Schildersduo in Kerk en Zanen</i>
	Textiel	Textielgroep Alphen
	<i>Schilderen</i>	<i>Aquarelgroep</i>
	<u>Schilderen</u>	<u>Schildersgroep</u>
	<i>Tekenen en schilderen</i>	<i>Teken- en schildersgroep Westerhove van het Gilde</i>
	<i>Beeldhouwen</i>	<i>Beeldhouwgroep Argilla Pietra</i>
	<i>Beeldhouwgroep Compagnie Bizarre</i>	
Dans	<u>Moderne dans</u>	<u>Gang of 6</u>
Muziek	Zang, wereldmuziek	Piosenka
	Muziekgroep (Klezmer)	Or
	Popcovers	Chain Reaction
	<i>Pop eigen werk</i>	<i>The Undefined</i>
	Ierse/Schotse folk	TrisCeltics
	<u>Zang, close harmony</u>	<u>Vocal Vanilla</u>
	<u>Klassiek</u>	<u>Coornhert Kwintet</u>
	<u>Piano</u>	<u>Duo</u>
	<i>Zang</i>	<i>De Borrelnoten</i>
<i>Pop</i>	<i>Sheep and Guitar</i>	
Schrijven	Columns, korte verhalen	De Schrijversgroep
	Columns, korte verhalen	Undercover

Cursief: geen contact; onderstreept: bestaat niet meer; vet: bestaat nog.

Bron: Onderzoeksresultaten veldwerk informele groepen in de kunst in Alphen, SCP, mei-juni 2017

² De cijfers tussen vierkante haakjes verwijzen naar het nummer van het interview, zie bijlage.

De dansgroep Gang of 6 bestaat niet meer. De leden zijn, zo'n vier jaar geleden, allemaal wat anders gaan doen. Eentje was al eerder verhuisd, van de drie overgebleven leden wilde eentje zich op het werk gaan richten en een ander kreeg een blessure. Het laatste lid is inmiddels zelf een dansschool begonnen in Alphen aan den Rijn. Ze vermoedt dat er in de tussentijd vast wel weer veel nieuwe informele dansgroepjes voor in de plaats zijn gekomen. Die ontstaan, net zoals Gang of 6 destijds, op dansscholen, maar ook op gewone scholen waar danslessen worden gegeven [10].

Ook Vocal Vanilla, het Coornhert Kwintet en een muziekduo bestaan inmiddels niet meer. Bij de laatste twee groepen spelen persoonlijke redenen een hoofdrol. De kwintetgroep bestond uit ouderen die kwalen begonnen te krijgen, waaronder doofheid. Daarom besloten ze in 2016 de eer aan zichzelf te houden en te stoppen voordat het echt niet meer ging en het vals zou gaan klinken. Omdat het een vriendengroep was, lag het ook niet voor de hand nieuw bloed te werven [9].

Dit laatste is kenmerkend voor het einde van sommige informele kunstgroepen. Ze zijn vaak ontstaan uit vriendengroepen of omdat men elkaar heeft leren kennen als cursist bij een kunstcursus en ook na de cursus graag samen kunst wil maken. Mensen kennen elkaar dus al en dat is ook een van de redenen waarom ze graag samen kunst maken. Het werven van nieuwe leden – een normale taak voor kunstverenigingen – ligt dan niet voor de hand en geen van de informele kunstgroepen die we hebben gesproken houdt zich daar actief mee bezig. Het gevolg is dat bij het ouder worden of verhuizen van leden de informele kunstgroep uit elkaar valt. Dat ongeveer de helft van de opnieuw benaderde informele kunstgroepen in Alphen na acht jaar niet meer bestaat, lijkt daar ook op te wijzen. Maar hier staat tegenover dat er ook weer nieuwe groepen in Alphen zijn ontstaan. Informele kunstgroepen ontstaan en verdwijnen sneller dan verenigingen.

Nog steeds actief

Hoe is het met de zeven informele kunstgroepen gegaan die we weer konden benaderen en nog steeds actief zijn? Wat opvalt is dat deze groepen er vaak wel in geslaagd zijn nieuwe leden te vinden voor mensen die vertrokken zijn en soms zelfs gegroeid zijn. Aan die groei zit vaak wel een natuurlijke grens, omdat veel groepen in een huiskamer bij elkaar komen, dus zo'n negen personen is toch al snel het maximum [8].

Het merendeel van de leden is, acht jaar later, echter nog steeds hetzelfde en bij een aantal groepen zijn zelfs precies dezelfde mensen lid als acht jaar geleden. De onderlinge band is doorgaans hechter geworden, de leden van de band TrisCeltics gingen in 2016 en 2017 zelfs samen op vakantie [9]. Het enthousiasme van de leden voor de kunst die ze samen bedrijven is onverminderd, hoewel sommige groepen nu wat minder vaak bij elkaar

komen dan acht jaar geleden, bijvoorbeeld omdat de leden een dagje ouder zijn geworden [12]. En een andere respondent zegt: 'Soms komen we wat minder bij elkaar, maar we willen wel doorgaan' [2]. Het koor Piosenka is juist vaker gaan repeteren, elke maandagavond, ook zijn er meer optredens gekomen [4].

De groepen zijn in het algemeen van mening dat het niveau van hun kunstbeoefening de afgelopen acht jaar is toegenomen. Piosenka is, met een nieuwe dirigent die let op uitspraak en taal, verder gegroeid en heeft inmiddels twee cd's laten maken [4]. De leden van schrijversgroep Undercover zijn handiger geworden met schrijven, al is de ambitie om te publiceren verdwenen: 'Ons ego is nu wel genoeg gestreeld' [5]. En voor een band is het lastiger geworden, met de toegenomen concurrentie, om optredens te vinden.

Van de bezuinigingen hebben deze zeven informele kunstgroepen de afgelopen acht jaar weinig gemerkt. Ze doppen immers hun eigen boontjes en krijgen geen subsidie. Wel merkt een lid van de band Chain Reaction op dat het erg vervelend was dat door de bezuinigingen het enige poppodium in Alphen, Het Kasteel, is verdwenen. Het betekende zelfs bijna het einde van de band. Gelukkig konden ze in Zoetermeer in een boerderij vervangende oefenruimte vinden. Maar volgens dit bandlid zijn veel bands uit de gemeente gejaagd door het verdwijnen van Het Kasteel als fundament van de (pop) muziekwereld in Alphen [12].

Nieuw gevonden informele kunstgroepen

We zijn ook op zoek gegaan naar nieuwe informele kunstgroepen in Alphen en vonden er uiteindelijk 22 (zie tabel 2).

Wat opvalt is allereerst dat het overwegend om muziekgroepen gaat. We hebben slechts een paar schilders- en beeldende groepen gevonden, en helemaal geen schrijversgroepen. Dat zal deels liggen aan de uitgebreide lijst met muziekgroepen die we van het PopPlatformAlphen kregen. Maar het ligt wellicht ook voor de hand dat relatief veel informele kunstgroepen zich met muziek bezighouden. Immers, muziek is een kunstvorm die men, in tegenstelling tot beeldhouwen of schrijven bijvoorbeeld, beter in groepsverband kan beoefenen. Bovendien zijn er veel amateurpopmuzikanten in Nederland; hun aantal werd in 2007 geschat op ongeveer een half miljoen, ofwel iets meer dan 3% van de Nederlandse bevolking van 6 jaar en ouder die zich vijftig minuten of meer per week actief met amateurpopmuziek bezig houdt (Van Bork, 2008, p. 11).

De omvang van de 22 nieuw gevonden informele kunstgroepen varieert van twee tot negen leden, de gemiddelde omvang is vier à vijf leden. Zeven kunstgroepen bestonden al voor 2009 (die hebben we destijds dus over het hoofd gezien), de overige vijftien zijn in de afgelopen acht jaar opgericht.

Tabel 2. De onderzoekspopulatie 2017: nieuw gevonden informele kunstgroepen

Discipline	Subdiscipline	Groep	Opricht	Aantal leden
Beeldend	Schilderen	De Vriendengroep	2013	7
	Edelsmeden	Edelsmitgroep	1997	9
	Schilderen	Schildersgroep	2009	4
Theater	Theater	The Adele Project	2014	7
	Theatersport	Sporttheatergroep Alphen aan den Rijn	2016	9
Muziek	(straat)Band	Twivb	2011	5
	Coverband	Jambella	2011	3
	Coverband	Slingshot	2015	5
	Coverband	Little Stef	2002	9
	Bluesband	The Groovetakers	2013	4
	Rockband	No Harm	1999	4
	Coverband	Long Way Blues	1976	5
	Band	Let the fool believe	2010	3
	Coverband	Lekker	1997	5
	Tribute band	Voodoo People	2012	6
	Verhalende muziek	Ipanic	2014	4
	Coverband	Joint Strike Fighters	2007	4
	Jazz/dixieband	Duo	2015	2
	Band	Alphense Party Animals	1992	5
	Death metal	Eternal Motification	2014	4
	Coverband	De Joekels	2010	5
Coverband	Plakband	2012	5	

Bron: Onderzoeksresultaten Veldwerk informele groepen in de kunst in Alphen, SCP: mei-juni 2017

Informele kunstgroepen, oud en nieuw, in Alphen

Ontstaansgeschiedenis nieuwe informele groepen

Hoe zijn de nieuwe informele groepen in Alphen de afgelopen acht jaar ontstaan? Verreweg de meeste muzikale groepen zijn ontstaan uit mensen die elkaar al kenden, bijvoorbeeld als collega's, burens of van de (middelbare) school. Eén groep vrienden bijvoorbeeld speelde eenmalig tijdens een verjaardagsfeest met elkaar en dat bleek zo'n succes te zijn dat hieruit een (succesvolle) band is ontstaan [14]. Andere bandleden zijn elkaar op muziekfestivals of bij andere muzikale gelegenheden tegengekomen. In een aantal informele muziekgroepen spelen familieleden samen, een band is bijvoorbeeld door twee broers opgericht [25].

Opvallend is dat het merendeel van de informele groepen voor beeldende kunst of dans is ontstaan uit een kunstcursus. Een aantal mensen die elkaar

tijdens een cursus, bijvoorbeeld in ParkVilla, hebben leren kennen, wilden ook naderhand graag samen kunst blijven maken. Dat geldt bijvoorbeeld voor de schrijversgroep Undercover: zeven cursisten besloten in 2001 samen door te gaan en daarvan zijn er nu nog vijf over [2]. De theatersportgroep die begin 2017 is opgericht, kwam ook voort uit een cursus. De oprichter heeft eind 2016 een aantal van haar medecursisten benaderd en een groep geformeerd [21]. Ook De Vriendengroep (zie tekstkader) is zo ontstaan [31].

De Vriendengroep

De leden van De Vriendengroep hebben elkaar ontmoet via ParkVilla waar ze les volgden in portretten. Alle leden hebben een hoog niveau en zijn vaak zelf kunstleraar. Ze wilden graag meer zelfbeschikking hebben over de lessen, bijvoorbeeld hoe lang en wanneer welk model meekomt. De directe aanleiding voor het oprichten van de groep was het beschikbaar komen van een galerie bij STA-ART. De vriendengroep huurt die galerie nu (men brengt daarvoor samen een bedrag bij elkaar). Aanvankelijk waren er acht leden, inmiddels zijn er zeven mensen lid, zowel mannen als vrouwen. Het jongste lid is 40 jaar. Door de verschillende benaderingen leren ze veel van elkaar. In principe komen ze één keer per week bij elkaar, sommigen zijn er vanwege drukte wat minder vaak bij. In het begin bezochten ze ook samen musea, als een dagje uit.

De groep exposeert tijdens open dagen, bij STA-ART en in het Schoutenhuis. 'Als we niet schilderen, komen we bij elkaar als vrienden, want we zijn een vriendengroep', vertelt Selma Noort. De leden ontwikkelen zich vooral individueel, ze leren van elkaar door de verschillende perspectieven die de groepsleden hanteren. De groep heeft een WhatsAppgroep, daar worden weetjes gedeeld, museumbezoek geregeld en vragen als 'wie huren we als model?' besproken. De leden kennen elkaars persoonlijke situatie en helpen elkaar wanneer nodig. Ze komen niet bij elkaar over de vloer, maar spreken in de horeca af. De groep heeft geen zin in administratie en is dus geen stichting of vereniging.

Selma Noort is enthousiast over ParkVilla en wat deze organisatie doet voor de cultuursector in Alphen. Ze vindt het opvallend dat vooral vrouwen in allerlei kleine informele groepen voor beeldende kunst actief zijn. Misschien omdat ze, zodra de kinderen het huis uit zijn, gaan zoeken naar alternatieve sociale structuren, bijvoorbeeld bij ParkVilla, het filmhuis of theater. In vergelijking daarmee gaan mannen eerder 'zwijgend zitten vissen', denkt ze. 'Mannelijke leden zijn wel vaak kunstzinniger aangelegd. Alphen biedt weinig ruimte voor beeldende kunst, wat dat betreft kan er wel meer gebeuren. De gemeente legt veel te veel nadruk op sport en winnen. Er is helemaal geen museum in Alphen, zelfs geen galerie meer. Waar moeten kinderen dan naartoe?'

Verloop is weliswaar gering, maar snel problematisch

Het verloop bij de nog bestaande informele kunstgroepen in Alphen is gering. Meestal komt er sporadisch iemand bij en duurt het een paar jaar voordat iemand uit de groep vertrekt. De laatste keer dat iemand bij de informele edelsmidgroep in Alphen kwam, is bijvoorbeeld acht jaar geleden [29]. De vriendschappelijke, soms zelfs 'familiaire' structuur maakt het moeilijk om nieuwe leden aan te trekken. Het gat dat ontstaat als iemand verhuist, overlijdt of ouder wordt, is dan lastig te vullen. Daar maken informele kunstgroepen zich wel eens zorgen over [3]. Zo bestaat het hoornkwintet acht jaar later niet meer, omdat de leden te oud waren geworden en als vriendengroep geen nieuwe leden wilde zoeken [9]. De band Long Way Blues, opgericht in 1976, moest een aantal jaren stoppen, omdat een lid plotseling overleed, waardoor de band een behoorlijke 'knauw' kreeg [35].

Mannen maken muziek, vrouwen schilderen, schrijven en praten graag

Opvallend is dat op één na alle gevonden informele muziekgroepen in Alphen bestaat uit mannen, met af en toe hoogstens één vrouwelijke zangeres, terwijl de groepen voor dans en beeldende kunst (schilderen) vrijwel uitsluitend uit vrouwen bestaan. In de tweede categorie lijken leden relatief vaak met elkaar over persoonlijke ongemakken – kwalen, ziekten en andere zorgen – te spreken of op zoek te zijn naar herstel van bijvoorbeeld een burn-out of omdat ze niet 'lekker in hun vel zitten' [13] [21] [30]. Zoals gezegd vormde dat voor de leider van één zo'n informele groep reden om de groep stop te zetten [6]. Overigens is ook een aantal bands in Alphen deels ontstaan uit psychisch ongemak, bijvoorbeeld om een relatieprobleem te maskeren of een (dreigende) midlifecrisis te bezweren [14] [33].

Alphen muziekstad?

Verreweg de meeste van de getraceerde informele kunstgroepen zijn met muziek bezig. Eén geïnterviewde omschrijft Alphen als 'een bandjesstad' [35], een ander schat dat er in totaal zo'n 120 à 130 muziekbands in Alphen zijn [33]. In onze inventarisatie zijn het overwegend coverbands.

Ook in de kleinere kernen Boskoop en Zwammerdam lijkt de muziekcultuur goed ontwikkeld te zijn. Iemand spreekt zelfs expliciet over 'een bandjescultuur in Boskoop' [14]. Een reden hiervoor is mogelijk de aanwezigheid van oefenruimten. In de kleine kernen is het makkelijker om een oefenruimte te regelen, bijvoorbeeld een lege boomkwekerijloods in Boskoop [14] of de schuur van een boerderij [24]. Coverband De Joekels repeteert elke vrijdagavond op de boerderij, in de nok boven de melkput: 'Koeien kijken om, die gaan weer repeteren' [17]. Geluidsoverlast is op de boerderij geen probleem. Bovendien is er op het platteland een cultuur van 'schuurfeesten', waarbij bandjes worden gevraagd om op te treden. De Joekels richt zich op dit soort

‘agrarische feesten’, overigens niet alleen rond in Alphen, maar ook in dorpen elders in het land. Optredens zijn op het platteland makkelijk te regelen: twee karren naast elkaar en je hebt een podium vervolgens wat strobalen erbij voor de sfeer. Vaak zonder vergunning, ‘dan heb je twee optredens, een van de band en een van de politie’ [17].

De gemeente Alphen richt zich met haar cultuurbeleid vooral op de theater- en muziekwereld – dit wordt als actieve cultuurparticipatie gezien – en veel minder op exposities en andere vormen van beeldende kunst [36]. Musea zijn er, aldus de gemeente, al genoeg in de omgeving van Alphen, op korte reisafstand met de trein. Aankoopsubsidies voor beeldende kunst zijn in 2006 afgeschaft [36]. Volgens sommigen is de beeldende en schrijfkunst kind van de rekening in Alphen [38] [31].

Speelgeld is fijn, beter worden is mooi, maar plezier hebben is het belangrijkste

Voor alle informele kunstgroepen in Alphen is het samen plezier hebben in de kunstbeoefening het belangrijkste [4] [26] [23]. Geen enkele groep die we gesproken hebben, beoefent de kunst primair om er geld mee te verdienen. Dit gebeurt soms wel, de meeste muziekgroepen vragen geld, hooguit een paar honderd euro voor een optreden, vaak net genoeg om de kosten te dekken [14]. De intrinsieke motivatie [3] staat voorop. Geen van de informele muziekgroepen heeft de ambitie of verwachting om ‘door te breken’ [14] [32]. Bij een schrijfgroep is de ambitie om te publiceren ondertussen verdwenen, ze hoeven niet meer ‘zo nodig’ [5]. Ook eerder onderzoek onder amateurpopmuzikanten laat zien dat ‘plezier maken’ en ‘creatief zijn’ de belangrijkste drijfveren zijn, terwijl ‘geld verdienen’ of ‘beroemd willen worden’ het minst vaak genoemd worden (Van Bork, 2008, p. 52).

Maar dit betekent niet dat er geen ambities zijn en dat de groepsleden zich niet op de een of andere manier willen ontwikkelen. Geen van de informele groepen geeft te kennen dat het niveau de afgelopen jaren minder is geworden, een groot deel is juist van mening dat ze zich de afgelopen jaren hebben verbeterd [8]. Bijvoorbeeld door ‘handiger’ te worden met schrijven [2], een goede dirigent aan te trekken die let op taal en uitspraak [4], zwakke leden te vervangen [5], een videoclip [14] of cd op te (gaan) nemen [4] [15] [19], op festivals zoals Keltfest [19] op te treden, theaterbattles te houden met andere groepen [21], nieuwe of meer ingewikkelde nummers in te studeren of anderszins optredens te verfraaien, bijvoorbeeld met lichteffecten [14]. Kortom, het merendeel van de informele kunstgroepen in Alphen probeert zich te blijven ontwikkelen.

Maar het met plezier samen kunst maken staat voorop, niemand heeft de ambitie om er een beroep van te maken [15], het is en blijft vooral een hobby [3], waarbij iedereen zich zo vrij mogelijk wil kunnen uiten [1]. Tegelijkertijd is het voor veel bands belangrijk dat het publiek enthousiast reageert op hun

muziek en na afloop bijvoorbeeld zoiets zegt als ‘Ik heb een fijne avond gehad’ [23]. Dat motiveert de bands en daar krijgen ze energie van. De ervaring leert dat dit effect voor een band makkelijker te bereiken is door het coveren van bekende liedjes dan met eigen nummers en dat doen de meeste bands dan ook. Bands zien het spelen van andermans werk weliswaar niet als ‘kunst met een grote K’ [23], maar het enthousiasme, de energie en het plezier dat ze terugkrijgen van het publiek weegt daar tegenop [35]. Een lid van een straatmuziekgroep formuleert het als volgt: ‘In de verte zie je mensen al aankomen, mensen los in gedachten, kijken naar ons, dan zie je de mensen lachen, geeft een goed gevoel’ [28].

Sociale dimensie erg belangrijk

De sociale dimensie is erg belangrijk voor informele kunstgroepen, zo werd eerder al geconstateerd (Van den Berg, 2010). Leden praten over persoonlijke en politieke onderwerpen [30], bijvoorbeeld als er een aanslag is geweest [20] of over hobby’s zoals whisky [18] en zien elkaar vaak, maar zeker niet altijd, ook buiten de groep om [14], bijvoorbeeld op verjaardagen [14] of gewoon ergens in de buurt. Voor de muziekgroepen geldt dat bandleden na optredens elders in het land daar soms nog een dagje blijven en samen iets leuks gaan doen [17]. Groepsleden helpen elkaar met problemen [17], delen wel en wee [21], gaan naar bruiloften [3] en soms zelfs samen op vakantie [15]. Af en toe ‘knettert het wel eens’ [24] en het kan ook wel eens mislopen net zoals in een huwelijk.

Een muziekband wordt soms als een soort familie omschreven [23]. Leden merken snel wanneer iemand niet goed in zijn vel zit, muziek is immers ook emotie [24]. Soms zijn na jaren de banden zo hecht, dat de bandleden elkaar ‘vertrouwen met hun leven’ en ook niet met anderen muziek zouden willen maken [19]. Bij andere groepen zien de leden elkaar vooral als ‘muzikale vrienden’ – de term viel spontaan een aantal keer tijdens de interviews [3] [33] [35] – en komen ze elkaar weinig buiten het groepsverband tegen [30] [35].

De sociale dimensie is ook van belang voor de kunstbeoefening zelf. Immers door samen te spelen leer je van elkaar en worden leden gedwongen uit hun muzikale comfortzone te komen. Samen spelen is dus niet alleen leuker, maar ook leerzaam [27]. De leden stimuleren elkaar en je wilt ook niet als enig lid achterblijven in je ontwikkeling [19]. De informele kunstgroepen voorzien in sommige gevallen ook in psychische behoeften. Alleenstaanden krijgen dankzij een informele groep wat meer aanspraak [13]. De biedt de mogelijkheid zich op een andere wijze te uiten en bevordert het persoonlijk geluk. Een lid merkt hierover op: ‘Ik geloof heilig, als ik de band niet zou hebben..., je hebt uitlaatkleppen nodig.’ Volgens dit bandlid verbroedert spelen in een band: ‘We hebben allemaal verschillende politieke opvattingen, maar zodra we muziek maken zijn we vrienden’ [14].

Formalisering en bureaucratie

De informele kunstgroepen in Alphen zijn (per definitie) geen vereniging of stichting. Geen van de groepen die we gesproken hebben, ambieert dat ook. Al overwegen een paar groepen wel formalisering, zoals een stichtingsvorm of het aanvragen van een KvK-nummer. Dit heeft vrijwel altijd een financiële grondslag: mocht men ooit meer gaan verdienen, dan lijkt fiscaal een stichtingsvorm voor de hand te liggen [21] [24]. Het is, zo formuleert iemand, 'netter' om dergelijke inkomsten in een stichting onder te brengen [3]. Over dit alles bestaat blijkbaar nogal wat onduidelijkheid. Iemand merkt op dat het fijn zou zijn als er een handleiding voor muziekbands zou komen over hoe je financiën op een fiscaal verantwoorde wijze kunt regelen [20]. Eén band laat de facturen daarom maar afhandelen door een speciaal 'verloningsbedrijf' [23].

Naast fiscale redenen is ook de zichtbaarheid van de informele groep een mogelijke overweging voor het oprichten van een stichting, want 'je bestaat' als je een stichting bent [3]. In een paar gevallen is een stichtingsvorm zelfs vereist, of in ieder geval handig, bijvoorbeeld voor het kunnen exposeren op tentoonstellingen [29]. Een straatmuzikantgroep moet in sommige gemeenten, bijvoorbeeld Gouda, een vergunning aanvragen, dat is lastig, en zo'n vergunning kost tien euro, terwijl de groep met spelen slechts zestien euro ophaalt [28].

De formalisering van informele groepen is dikwijls gering. Groepen hebben weinig tot niets op papier staan, er is hoogstens soms een informele rolverdeling, waarbij bijvoorbeeld de een zorgt voor de audioapparatuur en de andere de boekingen regelt [19] [20] [26]. In het algemeen willen de geïnterviewde groepen geen stichting worden, niet alleen vanwege de potentiële administratieve rompslomp, maar ook omdat daarmee de groep 'permanent' wordt. Men wil makkelijk kunnen stoppen [35].

Rol internet en sociale media

Vrijwel alle groepen maken op een of andere manier gebruik van internet en sociale media. Ze hebben een website, zijn te vinden op Facebook, gebruiken WhatsApp en soms ook een Twitteraccount. Ze moeten op internet minstens te vinden zijn, want 'anders besta je niet' [23]. Eén muziekgroep in Alphen werd bekend in het buitenland dankzij een beroemde vlogger. Dit heeft ervoor gezorgd dat ze ook in Nederland op bekende festivals zoals Baroeg Open Air kunnen optreden [15]. Een andere band hoopt YouTube te kunnen gaan gebruiken om eigen nummers publiceren en zo wat bekender te worden en een fanbasis te ontwikkelen.

Een paar groepen zouden het erg fijn vinden als er een plek op het internet zou zijn waar bands in de omgeving elkaar kunnen treffen en tips kunnen uitwisselen, een soort 'Gouden Gids' van informele (muziek)groepen. Het is nu erg verbrokken, niemand weet van elkaar wat ze doen [20] [30]. Eén respondent betreurt het dat de enige muziekwinkel in Alphen is

gesloten, omdat dat bij uitstek nog een plek was waar men elkaar kon treffen als muziekliefhebber: 'Vroeger ging je likkebaardend naar een muziekwinkel, nu bestel je alles online' [12]. Lokale reallife contacten zijn en blijven dus voor informele groepen belangrijk. Zo komen ze aan optredens in en rond Alphen. Buiten Alphen heeft men daarvoor een boeker nodig [24].

Voorzieningen en bezuinigingen

Geen van de informele kunstgroepen die we spraken heeft zelf iets gemerkt van de bezuinigingen. Omdat geen van de groepen subsidie krijgen, zijn eventuele effecten van bezuinigingen indirect: men verkoopt of exposeert bijvoorbeeld minder snel kunst, omdat de gemeente is gestopt met aankopen en expositie subsidies [13]. Ook zijn er bands die hun prijzen naar beneden hebben moeten bijstellen, omdat er minder geld is voor optredens [3]. Een heikel punt, meermalen genoemd, is het gebrek aan oefenruimtes en podia voor bands in Alphen [26] sinds het verdwijnen van poppodium Het Kasteel. Voor sommige muziekgroepen had dit zelfs het einde kunnen betekenen [12]. Het zou mooi zijn, zeggen respondenten, als de gemeente zou kunnen zorgen voor minstens één poppodium in Alphen [15]. Een oefenruimte vinden in de stad Alphen is erg lastig. Alleen de streekmuziekschool heeft oefenruimtes te huur, maar die zijn vaak niet geschikt, omdat men er ook apparatuur (bijvoorbeeld een drumstel) bij moet huren waar niet altijd behoefte aan is [19].

Op dit moment speelt het muziekleven in Alphen zich vooral af in kroegen. Maar door een overaanbod aan bands is het moeilijk om plekken te vinden om op te treden, te meer omdat sommige bands bereid zijn voor niets te spelen [18]. Bovendien gaan jongeren voor livemuziek meer naar festivals dan naar cafés [33].

Sommigen zouden het fijn vinden als de gemeenten zou helpen bij het organiseren van een paar grote festivals, zodat ze af en toe eens voor een grote publiek kunnen optreden. Informele muziekgroepen kunnen dat zelf namelijk niet voor elkaar krijgen, daar zijn ze te klein voor. Een 'Alphen live' bijvoorbeeld, vooral als daarvoor ook zoveel mogelijk lokale bandjes worden uitgenodigd in plaats van 'doorbraakbandjes' van buiten Alphen [14]. Anderen zijn juist wel enthousiast over de festivals die er al zijn in Alphen, zoals het bevrijdingsfestival [26]. Wel worden daar naast lokale bands vaak landelijk bekende bands uitgenodigd, terwijl lokale bands dezelfde muziek zouden kunnen spelen [32].

Eén respondent was lovend over de voor hem onverwachte flexibiliteit en bereidwilligheid van de gemeente. Hij had een illegaal muziekfestival georganiseerd midden in het maisveld, onzichtbaar vanaf de publieke weg: cornipop. Het zat goed in elkaar, door bouwvakkers aangelegd inclusief een cowboydorp met saloons, maar hij had geen vergunning aangevraagd, omdat de gemeente die in het verleden had afgewezen. De politie ontdekte het festival en dreigde het te sluiten. De gemeente Alphen dacht echter mee en heeft na

een speciale spoedvergadering van de gemeenteraad op zaterdagmiddag toch nog toestemming gegeven. Het beeld van gemeente is bij deze respondent aanzienlijk verbeterd en de volgende keer vraagt hij wel van tevoren een vergunning aan: 'Er gebeuren leuke dingen in Alphen' [17].

Samenvatting

In acht jaar tijd zijn zeven van de twaalf in 2009 gevonden informele kunstgroepen verdwenen, voor zover bekend meestal omdat leden zijn verhuisd of (te) oud werden. De bestendigheid van informele kunstgroepen is dus beperkt, vooral ook omdat veel van deze groepen het karakter hebben van een vriendengroep, waardoor het niet makkelijk is nieuwe leden te werven. Maar in de afgelopen acht jaar zijn er ook weer nieuwe informele kunstgroepen bij gekomen. Geen van de informele groepen uit 2009 die we opnieuw hebben gesproken, is ondertussen geformaliseerd en dat overwegen ze ook nauwelijks.

De muziekbands in Alphen zijn vooral door mannen bevolkt, terwijl vrouwen overwegend in beeldende kunstgroepen actief zijn. De sociale banden binnen de informele kunstgroepen zijn belangrijk: leden zien elkaar vaak ook daarbuiten, men helpt elkaar waar nodig en bespreekt ook wel eens persoonlijke en politieke onderwerpen.

Geld speelt nauwelijks een rol – niemand zit in een informele kunstgroep om rijk te worden – en er is ook geen ambitie of verwachting om 'door te breken'. Het belangrijkste is het plezier van de kunstbeoefening en het daarin groeien. De informele kunstgroepen hebben weinig of niets gemerkt van de bezuinigingen op cultuur in Alphen, geen van de groepen krijgt subsidie. Wel wordt betreurd dat poppodium Het Kasteel, is verdwenen, omdat het daarvoor moeilijker is om een oefen- en optreedplek te vinden.

Pepijn van Houwelingen is onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau.
E p.van.houwelingen@scp.nl

Literatuur

Ensink, J. (2016, 26 januari). *Cultuurbeleid Alphen aan den Rijn: 'Nieuw en anders'*. www.lkca.nl/beleid/kijk-mee-bij-gemeenten/lokaal-cultuurbeleid-alphen-aan-den-rijn

Ensink, J. (2017, 13 april). *Culturaanbieders in Alphen: op de sociale toer*. www.lkca.nl/beleid/kijk-mee-bij-gemeenten/culturaanbieders-in-alphen-aan-den-rijn

Neele, A. (2016, 3 februari). *Meer sturen met minder geld: lokaal beleid cultuurparticipatie*. www.lkca.nl/nieuwsoverzicht/analyse-lokaal-beleid-cultuurparticipatie

Van Bork, R. (2008). *395 minuten. Amateur-popmuziek in Nederland*. Rotterdam/Utrecht: Popunie/ &Concept/Kunstfactor.

Van den Berg, E. (2010). Kunstbeoefening in informele verbanden. In A. van den Broek (Red.), *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (pp. 209-240). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van den Berg, E., Van Houwelingen, P., & De Hart, J. (2011). *Informele groepen. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van Houwelingen, P., Boele, A., & Dekker, P. (2014). *Burgermacht op eigen kracht? Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bijlage: Interviews, genummerd

Herbenaderingen

- 1 TrisCeltics
- 2 Undercover
- 3 Klezmerband
- 4 Piosenka
- 5 De schrijversgroep
- 6 Schildersgroep
- 7 Vocal Vanilla
- 8 Textielgroep Alphen
- 9 Coornhert Kwintet
- 10 Gang of 6
- 11 Duo
- 12 Chain Reaction

Nieuw gevonden informele kunstgroepen

- 13 Schildersgroep
- 14 Little Stef
- 15 Eternal Motification
- 16 Pro Arte (geen informele groep maar een vereniging)
- 17 Coverband De Joekels
- 18 The Groovetakers
- 19 Twivb
- 20 Slingshot
- 21 Sporttheatergroep
- 22 The Adele Project, Lekker en Voodoo People (stichtingen)
- 23 Jambella
- 24 Plakband
- 25 Let the fool believe
- 26 Alphense Party Animals
- 27 Ipanic
- 28 Jazzband dixieband
- 29 Edelsmitgroep
- 30 Beeldend kunstenaar (cursusgroep i.p.v. informele kunstgroep)
- 31 De Vriendengroep
- 32 Joint Strike Fighters
- 33 No Harm
- 34 Clown (geen informele kunstgroep)
- 35 Long Way Blues

Sleutelfiguren

- 36 Cultuurcoördinator Alphen
- 37 Kunstschilderdocent
- 38 Fotograaf en lid van STA-ART
- 39 Kunstencentrum ParkVilla
- 40 Productiehuis Alphen
- 41 Ballet- en dansschool

Verschenen in Cultuur+Educatie

- 1 *De moede muze. Opstellen voor Wim Knulst*
- 2 *Momentopname 2000 CKV1-Volgproject*
- 3 *Momentopname 2001 CKV1-Volgproject*
- 4 *Een kwarteeuw onderzoek naar kunst- en cultuureducatie in Nederland*
- 5 *Contrast in cultuurbereik. Een onderzoek naar vijf gemeentelijke beleidsplannen*
Culturele Diversiteit
- 6 *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*
- 7 *Jaren van onderscheid. Trends in cultuurdeelname in Nederland*
- 8 *Momentopnames CKV1. Eindrapportage CKV1-Volgproject*
- 9 *Harde noten. Muziekeducatie in wereldperspectief*
- 10 *Kunst- en leesdossiers. Gebruik en beoordeling in het onderwijs*
- 11 *Beroep: docent kunstvakken. Competenties en kwalificaties in theorie en praktijk*
- 12 *Erfgoededucatie in onderwijsleersituaties*
- 13 *Canon en kunstvakken. Vergelijkend onderzoek eindexamenopgaven muziek en beeldende kunsten in vier Europese landen*
- 14 *Ontwikkelingsstadia in het leren van kunst, literatuur en muziek*
- 15 *De beeldcultuur van kinderen. Internationale kinderkunst na het modernisme*
- 16 *Onderzoeken naar cultuureducatie in het primair onderwijs*
- 17 *Kunst en sociaal engagement. Een analyse van de relatie tussen kunst, de wijk en de gemeenschap*
- 18 *Effecten van kunsteducatie in internationaal perspectief*
- 19 *Vlaams onderzoek naar cultuureducatie*
- 20 *Amateurkunst in de Lage Landen*
- 21 *Pegasus' vlucht gevolgd. Cultuur en school 1997-2007: doelstellingen, onderzoek en resultaten*
- 22 *Conferentie Onderzoek in Cultuureducatie 2008: een keuze uit gepresenteerde papers*
- 23 *Gewenste en bereikte leereffecten van kunsteducatie*
- 24 *Culturele invloeden op de esthetische beoordeling van beeldend werk. Een replicatie-onderzoek naar de theorie van u-vormige beeldende ontwikkeling*
- 25 *Nieuwe Amsterdammers leren van Stad en Taal*
- 26 *Media + Kunst + Educatie: internationale ontwikkelingen in media- en kunsteducatie*
- 27 *Max van der Kamp Scriptieprijs 2009. Vier nominaties en een winnaar*
- 28 *Alle registers open: nieuwe ontwikkelingen in onderzoek naar muziekeducatie*
- 29 *Creatieve mbo-opleidingen tussen talentontwikkeling en arbeidsmarkt*
- 30 *Informeel leren in de kunsten: theorie en praktijken*
- 31 *Authentieke kunsteducatie*
- 32 *Max van der Kamp Scriptieprijs 2011*
- 33 *Cultuureducatie: een kwestie van onderwijskwaliteit*
- 34 *Brein, kunst en educatie*
- 35 *Observeren: een oud principe in een nieuw jasje*
- 36 *'Het goede, het ware, het schone en het leerbare'*
- 37 *Onderzoek door docenten in het kunstvakonderwijs*
- 38 *Cultuureducatie met Kwaliteit: de volgende stap*
- 39 *Muziekeducatie: de relatie tussen onderzoek en praktijk*
- 40 *Leerplannen en competenties in internationaal perspectief*
- 41 *De kunst van het beoordelen*
- 42 *Dwarsdoorsnede van onderzoek naar cultuureducatie*
- 43 *Artistiek onderzoek*
- 44 *Kunst Leren Onderzoeken*
- 45 *Kunst inclusief*
- 46 *Evalueren om te leren*
- 47 *Creativiteit in de klas*
- 48 *Interculturele dialoog en diversiteit*
- 49 *Onderzoek cultuureducatie en -participatie: een selectie*
- 50 *Methoden en instrumenten van onderzoek*
- 51 *ArtsSciences als vakoverstijgend leergebied*
- 52 *Verzamelde artikelen*

Colofon

Cultuur+Educatie

Cultuur+Educatie is hét tijdschrift over onderzoek naar leren, lesgeven en overdracht in kunst en cultuur. Het tijdschrift maakt actuele inzichten uit onderzoek toegankelijk. Cultuur+Educatie verschijnt drie keer per jaar.

Kernredactie

Arno Neele (hoofdredacteur),
Marie-José Kommers, Edwin van Meerkerk en Adri de Vugt

Redactieraad

Gudrun Beckmann, Thomas De Baets, Evert Bisschop Boele, Hester Dibbits, Koen van Eijck, Folkert Haanstra, Emiel Heijnen, Nancy Vansielegem, Melissa de Vreede en Theo Witte

Eindredactie

Zunneberg & Ros
Tekstproducties

Productiebegeleiding

Miriam Schout

Vormgeving

Thonik, Amsterdam

Opmaak

Taluut, Utrecht

Drukwerk

Drukkerij Libertas Pascal,
Utrecht

Uitgever

Landelijk Kennisinstituut
Cultuureducatie en
Amateurkunst (LKCA)
Lange Viestraat 365
Postbus 452
3500 AL Utrecht
030 711 51 00
cultuur+educatie@lkca.nl
www.lkca.nl/over-het-lkca/
cultuur-plus-educatie

Abonnementen

Een abonnement kost € 44,50
per jaar (voor studenten/
promovendi € 28,00).

Een los nummer kost € 15,95
(excl. verzendkosten).

Aanvragen abonnement
of los nummer:
cultuur+educatie@lkca.nl

Informatie voor auteurs

Voorstellen voor artikelen
kunt u sturen naar:
cultuur+educatie@lkca.nl

Het LKCA

Het Landelijk Kennisinstituut
Cultuureducatie en
Amateurkunst (LKCA) wil
ervoor zorgen dat iedereen
goede cultuureducatie krijgt
(op school én in de vrije tijd) en
dat iedereen kan meedoen aan
culturele activiteiten. Om dit te
bereiken ondersteunt het LKCA
professionals die zich bezig-
houden met cultuureducatie
of cultuurparticipatie.

ISSN 1879-8837